

ACTA HISTRIAE
30, 2022, 2

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

30, 2022, 2

KOPER 2022

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 30, leto 2022, številka 2

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martinez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Lara Petra Skela, Marjan Horvat, Žiga Oman

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Petra Berlot

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Lara Petra Skela (angl., slo.)

**Izdajatelj/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zjdp.si/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Dvoboj med Charlesom de Lamethom in Charlesom de Castriesom 12. oktobra 1790. Jean-François Janinet (1752-1814) (Muzej Carnavalet, Pariz) / Duel between Charles de Lameth and Charles de Castries on October 12 1790. Jean-François Janinet (1752-1814) (Carnavalet Museum, Paris) / Duello tra Charles de Lameth e Charles de Castries del 12 ottobre 1790. Jean-François Janinet (1752-1814) (Museo Carnavalet, Parigi).

Redakcija te številke je bila zaključena 30. junija 2022.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.
To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zjdp.si>.

Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zjdp.si/it/>.

The submission guidelines and all articles are freely available in color via website [http: https://zjdp.si/en/](https://zjdp.si/en/).

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Matjaž Grahornik:** Tragičen vstop v novo leto:
smrt Franca Jožefa grofa Herbersteina v dvoboju 2. januarja 1713 263
*Un tragico ingresso nell'anno nuovo: la morte in duello di
Franz Joseph conte di Herberstein il 2 gennaio 1713
A Tragic Start to a New Year: The Death of Franz Joseph
Count Herberstein in a Duel on 2 January 1713*
- Alessandro Fausti:** Relazioni di amicizia tra Salò e Venezia.
Il caso della riedizione degli statuti della Magnifica Patria 297
*Friendship Relations between Salò and Venice. The Case of
the Re-edition of the Statutes of Magnifica Patria
Prijateljski odnosi med Salòjem in Benetkami.
Primer nove izdaje statotov »Magnifice Patrie«*
- Marija V. Kocić & Nikola R. Samardžić:** British Sources
on the Crisis of the Venetian Patriciate during the Second
Morea War: The Case of Daniel IV Dolphin 325
*Fonti britanniche sulla crisi del patriziato veneziano nel periodo
della seconda guerra di Morea: il caso di Daniele IV Dolfin
Britanski viri o krizi beneškega patriciata v času druge
morejske vojne: primer Danieleja IV. Dolfina*
- Jelena Knežević & Julian Köck:** Theodor Mommsen in
Montenegro (1862) 347
*Theodor Mommsen in Montenegro (1862)
Theodor Mommsen v Črni gori (1862)*
- Milena Kavarić & Rajka Đoković:** Čedomorstvo u
modernoj i suvremenoj Crnoj Gori 377
*L'infanticidio nel Montenegro in età moderna e contemporanea
Infanticide in Modern and Contemporary Montenegro*

- Ivona Jovanović & Jasna Potočnik Topler:** The Contribution of First Teachers of French at Petrović's Court to the Transformation of Society and the Affirmation of Montenegro in Europe 407
Il contributo dei primi insegnanti di francese alla corte dei Petrović alla trasformazione della società e l'affermazione del Montenegro in Europa
Prispevek prvih učiteljev francoščine na Petrovičevem dvoru k preobrazbi družbe in uveljavitvi Črne gore v Evropi
- Ivan Jeličić:** *I migliori elementi d'italianità.* Local Political Power Ascension and Italianization during the First Years of Post-world War I in Volosca–Abbazia, 1918–1920 429
I migliori elementi d'italianità. L'ascesa al potere locale e l'italianizzazione nei primi anni del primo dopoguerra a Volosca–Abbazia, 1918–1920
I migliori elementi d'italianità. Vzpon lokalne politične moči in italijanizacija v prvih letih po prvi svetovni vojni v Volosko–Opatiji, 1918–1920
- Marko Medved:** L'abuso della religione nella liturgia politica della Fiume dannunziana: la benedizione del pugnale nella chiesa di S. Vito 451
Abuse of Religion in the Political Liturgy of D'Annunzio's Rijeka (Fiume): The Scandal of the Blessing of the Dagger in St. Vitus Church
Zloraba vere v politični liturgiji na dannunzijeovski Reki: blagoslov bodala v cerkvi sv. Vida
- Larysa Poliakova & Natalia Shkoda:** Historiographic Issues Regarding the Position of the Orthodox and Roman Catholic Churches in Soviet Ukraine in the Years 1920–1930 471
Problemi storiografici relativi alle posizioni della chiesa ortodossa e quella cattolica romana nell'Ucraina sovietica negli anni 1920–1930
Historiografska vprašanja glede položaja pravoslavne in rimokatoliške cerkve v sovjetski Ukrajini v letih 1920–1930
- Klemen Kocjančič:** A Contribution to the Role of (Former) Red Army Prisoners of War and White Emigrés in Slovenia during the German Occupation, 1943–1945 487
Contributo riguardo al ruolo degli (ex) prigionieri di guerra dell'Armata rossa e dell'«emigrazione bianca» in Slovenia durante l'occupazione tedesca, 1943–1945
Prispevek k vlogi (nekdanjih) rdečearmijskih vojnih ujetnikov in belih emigrantov v Sloveniji med nemško okupacijo, 1943–1945

- Borut Klabjan:** Graditi partizanski spomin v socialistični Jugoslaviji:
slovenski primer v času po drugi svetovni vojni 513
Costruire la memoria partigiana nella Jugoslavia socialista:
il caso sloveno dopo la seconda guerra mondiale
Building Partisan Memory in Socialist Yugoslavia:
The Slovene Case after World War II
- Boštjan Udovič:** “Danke Deutschland!”: The Political and Diplomatic
Contribution of the Federal Republic of Germany to the
Creation of Independent Slovenia 535
«Danke Deutschland!»: il contributo politico-diplomatico
della Repubblica Federale di Germania alla nascita dello
Stato indipendente della Slovenia
»Danke Deutschland!«: politično-diplomatski
prispevek Zvezne republike Nemčije k nastanku slovenske države

TRAGIČEN VSTOP V NOVO LETO:
SMRT FRANCA JOŽEFA GROFA HERBERSTEINA
V DVOBOJU 2. JANUARJA 1713

Matjaž GRAHORNIK

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: matjaz.grahornik@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Članek obravnava dvoboj med Francem Jožefom grofom Herbersteinom in Francem Albertom grofom Rechbergom v začetku leta 1713. Mladi grof Herberstein je v dvoboju s precej starejšim komornikom bavarskega volilnega kneza prejel vbod v prsi, po katerem je kmalu zatem umrl. Precej natančna rekonstrukcija dvoboja je mogoča zaradi dobro ohranjenih virov, predvsem obsežnega fascikla deželnoopravnih spisov v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Smrt grofa Herbersteina je bila za rodbino toliko bolj tragična, ker je z njim v moški liniji izumrla starejša podveja prve stranske hrastovške veje.

Ključne besede: dvoboj, uboj, Franc Jožef grof Herberstein, Franc Albert grof Rechberg, 1713, Gradec

UN TRAGICO INGRESSO NELL'ANNO NUOVO:
LA MORTE IN DUELLO DI FRANZ JOSEPH CONTE DI HERBERSTEIN
IL 2 GENNAIO 1713

SINTESI

Il contributo tratta del duello tra Franz Joseph conte di Herberstein e Franz Albrecht conte di Rechberg, più vecchio di lui. Durante il duello avvenuto all'inizio dell'anno 1713 il giovane conte Herberstein ricevette dal ciambellano del principe elettore di Baviera una pugnata al petto a causa della quale poco tempo dopo morì. Una ricostruzione alquanto precisa di questo scontro è stata possibile grazie a fonti archivistiche ben conservate, in particolare quelle raccolte nell'ampio fascicolo degli atti giuridici del tribunale provinciale di diritto comune custoditi nell'Archivio provinciale della Stiria a Graz. La morte del conte di Herberstein fu tanto più tragica per il suo casato poiché con lui si estinse in linea maschile il ramo più antico della prima diramazione laterale dei Gutenhag.

Parole chiave: duello, uccisione, Franz Joseph conte di Herberstein, Franz Albrecht conte di Rechberg, 1713, Graz

UVOD¹

Ljudje si od nekdanj prizadevajo za čast in ugled (slavo), kar je bilo značilno tudi za vse sloje v zgodnje-novoveški Evropi, najbolj pa je do izraza prišlo pri plemstvu. Za vse ljudi predmoderne dobe je najhujšo žalitev (krivico) predstavljala obtožba, da lažejo oziroma da so nečastni, na katero je bil, med statusno enakimi, do določene mere legitimen tudi nasilen odziv (Schwerhoff, 2013). Ko se je v renesančni Italiji kot ena od oblik reševanja sporov uveljavil dvoboj, se je z njim na Apeninskem polotoku in drugod v Evropi naprej razvijala tudi kultura (kodeks) časti, ki je s pomočjo bontonov in podobnih besedil postala ključni del izobraževalnega procesa in družbenega zavedanja mladih plemičev v obdobju med 16. in 18. stoletjem, kar so posnemali tudi ambicioznejši meščani (Cavina, 2016, 571, 585–586).

Zgodnji dvoboji so še bili javni in formalni postopki, kar je skupnosti, na primer meščanom ali lokalnim plemičem, omogočalo, da je lahko v sporu kadar koli posredovala in ga čim prej pomirila. Dvoboj je zato mogoče razlagati v okviru običajnega sistema reševanja sporov, tj. konceptov oziroma obredja maščevanja in sprave (pomiritve), v katerem sta bila čast in ponižanje dve plati iste medalje (Darovec, 2016, 38; 2017; 2018, 456–460).

Ob uveljavitvi dvoboja so pričeli na to temo izhajati prvi traktati (razprave), zato njihove avtorje imenujemo tudi traktisti. O dvobojih so v 16. stoletju prvi pisali predstavniki italijanskega humanizma, kot so Andrea Alciato, Girolamo Muzio, Giovanni Battista Possevino, Torquato Tasso, Sperone Speroni in drugi. Njihovi traktati so bili znani in kopirani po vsej Evropi. Eden zgodnjih italijanskih teoretikov o dvobojevanju je bil Andrea Alciato (1492–1550), za katerega je dvoboj bil nekaj, kar sta cerkveno in civilno pravo prepovedovala, a je bil povsem legitimen v običajnem pravu. Alciato je »boj, v katerem je sodnik Bog« v traktatu *De singulari certamine* (1529) označil za »vrsto preizkusa« in opisal sijaj triumfa zmagovalcev (Billacois, 1990, 19; Peltonen, 2003, 76).

Alciatu je kronološko sledil v Kopru rojeni humanist Girolamo Muzio (1496–1576). Muziev traktat *Il duello* (v treh knjigah) je skupaj z delom *Risposte cavalleresche* (v štirih knjigah) prvič izšel leta 1550 v Benetkah in je takoj postal uspešnica, ne samo v Italiji, ampak po vsej Evropi. Muzio je s svojim poznavanjem dvornega življenja postal eden najbolj znanih avtorjev dvobojevalske literature. V traktatu je dvoboj opisal kot »boj mož na moža, da bi se dokazala resnica, pri čemer ta boj ni omejen zgolj na dva moža«. Predstavil je pravila in opisal, kaj naj bi plemiči vedeli o dvobojih, kdo se lahko odloči za dvoboj in kaj morajo vedeti dvobojevalci ter tisti, ki jim nudijo prostor za dvobojevanje. Raz-

1 Za komentar članka se zahvaljujem Žigi Omanu in Mihi Preinfalku ter anonimnim recenzentom. Tomažu Lazarju gre zahvala za razlago o ustreznem poimenovanju in natančnem opisu hladnega orožja, s katerim sta se spopadla protagonista pričujočega članka. Za pomoč pri prevodu medicinskega izraza se zahvaljujem Andražu Stožerju.

lago tehničnih izrazov je ponazoril tudi s praktičnimi primeri. V prvi knjigi piše o izvorišnih dvoboja, v drugi knjigi se posveti obveznostim in dolžnostim plemičev, v tretji pa dvobojevalcem in stopnjam plemstva. Ker je bila magija v 16. stoletju enako živa kot v srednjem veku, so t. i. dvobojevalski mojstri pred javnimi dvoboji natančno pregledali dvobojevalce, da niso pod obleko skrivali kakšnega amuleta, talismana ali praznega pergamenta, ki so ga dobili pri kakem mazaču ali »čarovniku«. Muzio je obsojal uporabo magije, ki bi lahko koristila kateremu od dvobojevalcev, kritiziral pa je tudi tiste, ki so se borili brez občinstva (prič, javnosti) in obrambnega orožja. Po njegovem mnenju pri častnem dvoboju uboj ni bil nujen. Njegovo delo v baročni liriki zlahka beremo kot opravičilo dvobojevanja. Čast povečuje v nekakšno univerzalno gibalno silo in častno besedo kot pečat človeškega dostojanstva. Nadaljuje, da je laž najhujši greh, posledično pa »tisti, ki želijo biti cenjeni kot dobri bojevniki in za svoje viteštvo [...], svojega imena, v primeru, ko jih obtožijo laži, ne morejo oprati drugače kot z mečem«. Končno je zanj vsak dvoboj, do katerega ni privedlo sovraštvo ali maščevanje, »instrument, ki ga želi Bog uporabiti za uresničevanje svoje pravičnosti«, in kot tak pravičen in hvalevreden. Njegov traktat o dvobojevanju je v 16. stoletju doživel vsaj enajst italijanskih izdaj, eno v španščini (1552) in tri v francoščini (1561, 1582 in 1604); v francoski jezik ga je prevedel Antoine Chappuys (Štoka & Vrabc, 2013, 26–27; Borsetto & Glavina, 2013, 74–75; Glavina, 2013, 26–27; Carroll, 2016, 118; Billacois, 1990, 19–20; Muzio, 1585).

Kot tretjega od zgodnjih traktistov o dvoboju je treba navesti Giovannija Battista (Giambattista) Possevina (1522–1552). Dvoboju se je zlasti posvetil v zadnji, peti knjigi *Dialogo dell'Onore* (1553), v kateri pohvalno govori o plemiški časti, kreposti, *démentiju* in dvoboju. Delo je leto po njegovi zgodnji smrti izdal njegov mlajši brat Antonio. Zanimanje za dvoboje v Italiji je počasi pojenjalo po letu 1563 kot posledica tridentinskega koncila, ki jih je prepovedal in zanje predvidel kazni (Billacois, 1990, 19; Carroll, 2016, 117–118; Štoka & Vrabc, 2013, 27; Ludwig, 2016, 69).

Trije izpostavljeni italijanski traktisti so močno vplivali na francoske dvobojevalce 16. stoletja. Niso pa bili edini. V obdobju med letoma 1550 in 1563 je izšlo najmanj 27 publikacij na temo dvoboja in ohranitve časti oziroma zadoščanja za krivico (Carroll, 2016, 118). Do konca 16. stoletja so se Francozi teorije dvobojevanja pa tudi mečevanja v praksi nedvomno učili iz Italije. Z deli Oliviera de La Marcheja in Villiersa de L'Isleja Adama iz leta 1586 so ta fenomen povsem prevzeli, tako da je postal del njihove tradicije. Ob traktistih so se hitro oglasili tudi nasprotniki dvobojevanja, t. i. proti-traktisti. Eden prvih je bil Giovanni Battista Susio, ki je razpravo zoper dvoboje izdal leta 1558. Veliko vplivnejše je bilo delo Rinalda Corsa *Delle private rappacificazioni* iz leta 1555, v katerem je krščanske nauke in humanistično etiko združil z zakoni o časti. Delo je bilo večkrat ponatisnjeno, nazadnje leta 1730 (Carroll, 2016, 118; Billacois, 1990, 20). Najstarejši znani francoski mojster mečevanja, Henry de Saint Didier, se je naslanjal na inštrukcije italijanskih mojstrov mečevanja. Od njegovih številnih

traktatov se je ohranil zgolj tisti iz leta 1573, z navodili za dvobojevanje z enoročnim rapirjem (*Les secrets du premier livre sur l'espée seule*).²

Girolamo Cavalcabo, mojster mečevanja iz Bologne, je konec 16. in v zgodnjem 17. stoletju poučeval mečevanje v Rimu in pozneje v Parizu. Njegov traktat oziroma rokopis z inštrukcijami mečevanja je bil preveden v francoščino in je v Franciji med letoma 1595 in 1617 izšel vsaj štirikrat. Nicoletto Giganti, italijanski mojster mečevanja z rapirjem v 17. stoletju, ki je domnevno izviral iz Benetk, je traktat o dvobojevanju izdal leta 1606. Preveden je bil v francoščino in nemščino ter izdan v letih 1619, 1622 in 1644 (Billacois, 1990, 19).

Zgodnji traktisti o dvobojevanju na ozemlju Svetega rimskega cesarstva so bili Peter Binsfeld (ok. 1545–1598), Hermann Busenbaum (tudi Busebaum; 1600–1668) in Paul Laymann (živel v drugi polovici 17. stoletja). Razpravam v primerjavi z italijanskimi in francoskimi manjka originalnosti. Trierski pomožni nadškof in teolog Binsfeld je o dvoboju na kratko pisal v odstavku o ugovoru vesti, ko je zagovarjal vojakovo pravico do nesodelovanja v nepravičnem boju ali vojni. Jezuit in moralni teolog Laymann je v svojem delu *Theologia moralis* (1691) mdr. navedel, da so bili Nemci in druga severna ljudstva izvzeti iz cerkvenega izobčenja, s katerim je papež Klemen VIII. na tridentinskem koncilu prepovedal dvoboje in močno zmanjšal število njihovih pristašev, a trditve ni podkrepil z dokazi (Billacois, 1990, 24).

Od (proti)traktistov preidimo za nekaj stoletij naprej, do publikacij sodobnega zgodovinarstva na temo dvobojev. Na prvem mestu velja izpostaviti študijo o mentalitetah in vedenju francoskega plemstva zgodnjega novega veka. Disertacija François Billacoisa o dvoboju v Franciji 16. in 17. stoletja je pozneje izšla v knjižni obliki in bila prevedena tudi v angleški jezik (Billacois, 1990). Avtor dvoboj pojmuje kot legitimen družbeni ritual z daljnosežnimi političnimi, moralnimi in verskimi posledicami. Za razliko od fajde, ki jo je razumel povsem tradicionalistično,³ je dvoboj z njegovimi pravili imel za bolj civilizirano obliko reševanja sporov (Carroll, 2016, 111). Billacois je menil, da je bil dvoboj v zgodnjem novem veku pretežno francoski fenomen, saj manija dvobojevanja v nobeni drugi evropski državi naj ne bi imela takšnega odmeva. V delu razloži kronološki razvoj dvoboja: od srednjeveških začetkov je preko javne božje sodbe v navzočnosti vladarja (sodni dvoboj) v novem veku postal nelegalna in prevratna praksa, ki sta jo obsodili in preganjali tako cerkvena kot pozneje tudi posvetna oblast. Z dvobojem je povezal ter razložil simbole in koncepte meča, časti in pravičnosti. V knjigi *Blood and Violence* se je francoskim dvobojem posvetil Stuart Carroll, ki je sicer še danes referenčno delo Billacoisa v več pogledih nadgradil (Carroll, 2006). Ugotovil je, da se je dvoboj razvil v Italiji 16. stoletja

2 Okoli leta 1573 je za obdobje desetih let prejel kraljevi privilegij za traktate o dvobojih z različnim orožjem, vključujoč bodalo, enostranski meč, dvostranski meč, meč in plašč, meč in bodalo, meč in majhen ščit (buckler), meč in ščit (rotella in targe) ter za dvoročni (ali dolgi) meč (Henry de Sainct Didier, 2021).

3 O tej problematiki prim. npr. Darovec et al., 2017, 394–402.

in si utrl pot v Francijo z nižjim plemstvom in najemniškimi vojaki, ki so se borili v Italiji. Preko njih je fenomen hitro sprejelo francosko višje plemstvo do te mere, da se je ta kljub večkratnim prepovedim oblasti ohranil čez celotno 17. stoletje. Carroll prikaže zanimiv portret francoske družbe z močno ponotrjenim kodeksom časti. Francosko plemstvo je dvoboje v primerjavi z angleškim ali italijanskim izbiralo v tolikšni meri, da so ti obveljali za pravo manijo ali »posebno francosko bolezen«. Vzpon dvobojev se je tam začel v dvajsetih letih 16. stoletja in je stoletje pozneje dosegel razcvet. Carroll ugotovi podobno kot Billacois, ko zapiše, da so se dvoboji v Franciji tako razmahnili zaradi šibke osrednje oblasti v času verskih oziroma državljanskih vojn, ki ji je uspelo svoj ugled obnoviti šele v drugi polovici 17. in v 18. stoletju. V manjši meri so se nadaljevali še globoko v 19. stoletje. Da je bil dvoboj bolj »civiliziran« od fajde, Carroll ovrže kot mit in postavi tezo, da je pri tem šlo (tudi) za simbolni upor plemstva zoper kraljevo oblast, ki je izgrajevala vse bolj absolutistično državo (Carroll, 2006, 9).

Carroll se je nedavno posvetil tudi dvoboju na Apeninskem polotoku v razpravi o maščevanju in spravi v Italiji zgodnjega novega veka (Carroll, 2016). Kot že poudarjeno, velja renesančna Italija za »zibelko« dvoboja. Edini način za obvladovanje nasilja dvobojev, prepletenih s političnimi boji, državljanskimi vojnami oziroma medrodbinskimi fajdami, je bila razširjena raba pomilostitev, s katerimi so bili povezani visoki stroški in so si jih lahko privoščili le premožnejši. Problem plemiškega nasilja je bil tam dokončno pod nadzorom šele v prvih desetletjih 18. stoletja. Navkljub dokazom o plemiškem nasilju pa je ohranjenih virov o dvobojevanju v Italiji zgodnjega novega veka malo. Sodna prepoved je dvoboje namreč potisnila v ilegalo, podobno kot v Franciji. Za razliko od traktatov in priročnikov za dvobojevanje, ki so se hitro razširili po vsej stari celini, pa italijanski traktati o spravi drugod po Evropi niso našli odmeva (Carroll, 2016, 109, 112, 119, 136–138).

Družbenokulturno pojavnost dvoboja v Angliji zgodnjega novega veka je proučila Jennifer Low, s pritegnitvijo različnih dokumentov, vključno s priročniki za dvobojevanje, knjigami o dvornem življenju in traktati zoper dvoboje, pa tudi z dramami Williama Shakespeara, Bena Jonsona, Thomasa Heywooda, Thomasa Middletona, Williama Rowleyja in drugih (Low, 2003). Ker je dvoboj zahteval določeno mero poguma, je vključeval tudi opredelitve moškosti. Lowova opozori na kompleksnost fenomena moškosti med dvobojem v praksi in kot scenskim prikazom. Avtor pomembne študije o dvoboju v Angliji je tudi Markku Peltonen (2006). V njej se je posvetil raziskavam angleških dvobojev 17. in 18. stoletja, pri čemer se ni osredotočil na same dvoboje, pač pa je v obdobju med letoma 1500 in 1700 iz številnih letakov, dnevnikov, pisem in rokopisov natančno analiziral argumente, ki so to prakso zagovarjali ali jo obsojali. Analiza je razkrila, da so bili argumenti v prid dvoboju v središču spreminjajočih se pojmov o angleški *civility* in da jih je mogoče brati tudi kot prispevke k razpravi o nacionalni identiteti. Peltonen v knjigi izpodbija trditve nekaterih zgodovinarjev, mdr. Billacoisa, da je začetke dvoboja najti v srednjem veku, in razjasni, da se je dvoboj kot docela nov

fenomen uveljavil v renesančni Italiji (Peltonen, 2006, 12). V Angliji je dvoboje predstavljal uvoženo tradicijo, ki se je v obdobju 16. in 17. stoletja prilagodila lokalni kulturi.

Nemško zgodovinopisje je pretežno raziskovalo dvoboje 19. in 20. stoletja. Referenčna študija Ute Frevert prikazuje nemške dvoboje 19. stoletja kot fenomen z oblikovanim kodeksom dvobojevanja, kjer so se med seboj enak(ovredn)i borili z enakim orožjem (Frevert, 1991). Dvoboji zgodnjega novega veka na nemških tleh so postali predmet raziskav šele v zadnjih letih (Ludwig et al., 2012; Ludwig, 2016). Te so prinesle nekatera nova spoznanja; v prvi vrsti gre izpostaviti nemški kodeks dvobojevanja, ki se je izoblikoval šele v začetku 19. stoletja. Študentski dvoboji so, nasproti pričakovanjem, do konca 18. stoletja predstavljali zanemarljiv delež dvobojev, med dvobojevalci pa je najti vse sloje prebivalstva. Pri tem je treba poudariti, da zadnja študija Ludwigove analizira zlasti ozemlje severnega Svetega rimskega cesarstva z vojvodino Mecklenburg in kraljevino Saško. Na študije o dvobojih na ozemlju habsburških dednih dežel bo tako treba še počakati.

* * *

Dvoboji so izšli iz renesančne Italije in do konca 16. stoletja hitro postali evropski fenomen (Carroll, 2016, 105–106, 117; Cavina, 2016, 579–580; Billacois, 1990, 15, 18–19).⁴ V Cesarstvu so jih prevzeli iz Italije in predvsem Francije, posebej pogosti so bili med plemstvom in v vojski, tam zlasti med oficirskim kadrom, vendar še zdaleč niso bili omejeni zgolj na višje sloje (Carroll, 2017, 132–133; Ludwig, 2016, 85, 94, 168–169; Billacois, 1990, 24–26). Ludwigova v svoji študiji o dvobojih v Cesarstvu med udeleženci navaja še obrtnike oziroma obrtniške vajence, trgovce in celo kmete. Mandati ali edikti zoper dvoboje so formalno naslavljali vso družbo, z izjemo žensk (Ludwig, 2016, 47–49, 86–89). Dvoboji so se sicer v veliki večini odvijali znotraj enakih družbenih skupin, značilni »prestopniki« so bili iz vojaških (oficirskih) vrst (Ludwig, 2016, 86, 165–167, 193; Schwerhoff, 2013, 39). Dvoboji v habsburških dednih deželah in nasploh v Svetem rimskem cesarstvu so se razmahnil v obdobju tridesetletne vojne in po njej, ko so dosegli vrhunec. Od 42 odlokov zoper dvoboje jih je bilo tri četrtine sprejetih v drugi polovici 17. stoletja, od teh četrtina zgolj med letoma 1650 in 1655. Odloki so predpisovali globe in včasih zaporne kazni, za primere uboja pa tudi smrtno kazen (Billacois, 1990, 23; Ludwig, 2016, 69). Zgodnji patenti ali odloki zoper dvoboje na habsburških ozemljih se omenjajo v letih 1637, 1666 in 1682 (Ludwig, 2016, 77). Pred 19. stoletjem se na nemškem ozemlju še ni izoblikoval poseben kodeks dvobojevanja, ki bi urejal potek in formo dvobojev (Ludwig, 2016, 302, 330–332). Dotlej so dvoboje, ki jih za razliko od Francije in Italije niso striktno ločevali od

4 O razvoju dvoboja (za obrambo časti) podrobneje Cavina, 2016, 571–580.

preteпов in spopadov med nižjimi sloji prebivalstva, označevale besede *Raufen*, *Prügeln*, *Balgen*, *Kugeln wechseln* in od zadnje tretjine 18. stoletja vse pogosteje tudi *Zweikampf*, tj. dvoboj (Ludwig, 2016, 80–81, 120).⁵ Beseda *Duel* se v nemškem tisku pojavi v začetku 17. stoletja, a je opisovala že obstoječo prakso. Izraz je bil od tridesetih let 17. stoletja splošno znan, čeravno je razvidno, da so z njim označevali najrazličnejše vrste medosebnih spopadov. Prvi primeri procesov proti dvobojevalcem v Cesarstvu so iz petdesetih let 17. stoletja. Prvi vrhunec so dvoboji dosegli v obdobju med letoma 1680 in 1730 ter nato močno upadli, nakar sta sledila ponovna oživitev in razcvet od devetdesetih let 18. stoletja, zlasti med oficirji ter med študenti (Ludwig, 2016, 102–103, 164–168, 200–205, 222; Carroll, 2017, 132–133; Schwerhoff, 2013, 41).

Poziv na dvoboj je bil možen le, če je bil moški polnoleten in sposoben nositi orožje, pri čemer starostna razlika dvobojevalcev ni bila pomembna. Dvoboj ni bil odvisen od plemiškega ranga, ampak od tega, ali sta nasprotnika smela nositi orožje in sta se imela za enak(ovredn)a (Billacois, 1990, 73, 75; Carroll, 2016, 122; Cavina, 2016, 584). Po letu 1660 so pri dvobojih v Franciji vse bolj opuščali formo, da bi dosegli bistvo: ubiti nasprotnika ali ga nadvladati (tj. ponižati oziroma mu vrniti za žalitev). Med pozivom na dvoboj in samim dvo-bojem je včasih preteklo zgolj nekaj minut. Za kraj dvobojevanja je zadostoval dovolj velik odprt prostor. Pri tem so tisti, ki so želeli vzbuditi pozornost, za mesto dvoboja izbrali bolj obljudene kraje, medtem ko so drugi, ki so se želeli ali izogniti državnemu pritisku ali verskim in civilnim oblastem, raje izbrali zapuščene kraje. Ker čas dvoboja ni bil več pomemben, je spopad prenehal biti javni spektakel. Orožje dvobojevanja je namesto težkega (dvoročnega) meča ali noža postal enoročni rapir, iz katerega se je razvila in do sredine 17. stoletja povsem uveljavila spada.⁶ Z njo je bilo mogoče nasprotnika hitreje ubiti, pa tudi

5 V Italiji in Franciji so prav tako redko uporabljali izraz dvoboj; to je bilo nevarno, saj je bilo dvobojevanje prepovedano. V obeh državah so zato vpeljali nove načine branjenja časti, da bi z njimi odvrnili pozornost oblasti. V Franciji je plemstvo dvoboje označevalo kot *rencontres* (srečanje), medtem ko so v Italiji znani kot *questioni* ali *quistioni* (zadeve). Ker so se tedanji pravniki in teologi sčasoma zedinili, da je za obrambo življenja in premoženja legitimen tudi uboj, so se kmalu pojavili še zagovorniki branjenja ugleda (in s tem dvobojev), ki so priznavali, da za častnega moža odklonitev poziva na dvoboj ali beg enostavno ni bil dopusten (Carroll, 2016, 112).

6 Spada je bila lahek enoročni meč, ki se je v pozni renesansi razvil iz veliko težjega in daljšega rapirja. Predvidoma je izšla iz Francije, od koder se je hitro razširila po Evropi. Na višku priljubljenosti je bila med sredino 17. stoletja in poznim 18. stoletjem, ko jo je kot dodatek k noši in pripomoček za dvoboj oziroma obrambo nosil vsak plemič. Dimenzije rezila so bile med 60 in 85 cm, čeprav so nekatera merila tudi preko 90 cm. Zaradi ne preveč ostrega rezalnega roba in ostre konice je bila spada primerna za zabadanje, pri čemer je krajša različica omogočala hitrejši vboj (Small sword, 2021). Da je dvoboj med grofoma Herbersteinom in Rechbergom potekal s spadama, je razvidno z zaslišanja grofa Attemsa. Rezilo Herbersteinovega vbojnega meča je po njegovem opisu merilo tri razpone oziroma okoli 60 cm. O tem v opombah 44 in 45.

sicer poraženec ni bil nujno pohabljen in iznakažen.⁷ O dvobojih s pištolami v 17. stoletju v Cesarstvu poroča Ludwigova. Sinonim za tedanje dvoboje je ne nazadnje bil tudi nemški izraz *Kugeln wechseln*, tj. izmenjava krogel (Ludwig, 2016, 80–81, 120, 324, 326). O pretežni uporabi strelnega orožja pri ubojih v dvobojih v Kölnu po letu 1700 mdr. piše Schwerhoff (2013, 40). Nasprotniki so včasih poskrbeli za to, da je dvoboj potekal z enako dolgim orožjem. Spet drugim za to ni bilo mar, da je le čimprej prišlo do dvoboja, da v očeh nasprotnika niso obveljali za strahopetca. Dvoboji tega časa so bili hitri in smrtonosni. Pomembna sprememba v formi dvobojevanja je bila nova vloga sekundantov, tj. prič oziroma pomočnikov. Praviloma sta sekundanta na kraj dvoboja spremljala vsakega od dvobojevalcev. Včasih je sekundantov bilo več, a vedno enako število na obeh straneh. Lahko so bili v sorodu z dvobojevalcem (čeprav pogosto niso bili) in so ga pred začetkom dvoboja opogumljali ali tolažili, po potrebi preverili vrsto in dolžino orožja, odsotnost dejanske zaščite in amuletov. Vendar sekundanti niso bili več pasivne prič dvoboja in so se pogosto borili med seboj. Še več, če je sekundant ubil svojega nasprotnika ali ga kako drugače izločil, se je lahko vključil v osrednji dvoboj in tako pomagal protagonistu, čigar sekundant je bil. V tem primeru dvoboj ni bil več izenačen, kar pa ni bilo pomembno, saj se je upoštevalo le stanje pred začetkom dvoboja.⁸ Dvoboji so se kljub strogim prepovedim nadaljevali (tudi) zato,⁹ ker se sankcije na splošno niso izvajale, če pa je »zločinec« žele bil pripeljan pred sodišče, je skoraj vedno dobil vladarjevo pomilostitveno pismo. To je bila posledica dejstva, da vladar, podobno kot njegovi dvorjani, na dvobojevalce ni gledal samo popustljivo, ampak tudi s spoštovanjem in celo z občudovanjem (Billacois, 1990, 80; Carroll, 2006, 151, 214–215). V sodni praksi je bila smrtna kazen za dvobojevalce izreden dogodek, sodni postopek zoper njih – tudi v primeru uboja – izjema in odsotnost sodnega postopka pravilo (Ludwig, 2016, 281; Billacois, 1990, 109, 179).

-
- 7 Rapir oziroma spada nista dajala prednosti dvobojevalčevi fizični moči, ampak njegovemu obvladovanju hladnega orožja (Low, 2003, 6–7, 44). Zaradi večje smrtonosnosti se je zlasti v Franciji do sredine 17. stoletja uveljavilo tudi dvobojevanje s strelnim orožjem, navadno z dvema pištolama, saj je bilo možno s posamezno izstreliti zgolj en naboj. Nož kot orožje dvobojevanja je (tam) postopoma šel iz mode ob koncu prve tretjine 17. stoletja. Če je bilo globoke vbode v nezaščiteno telo izjemno težko pozdraviti, pa so bile rane s strelnim orožjem pogosto smrtonosne zaradi sepse. Dvobojev s pištolami okoli sredine 17. stoletja v Franciji ne gre enačiti s študentskimi in meščanskimi dvoboji 19. stoletja. V 17. stoletju so namreč v njih najprej sprožili pištole in nato potegnili še rapirje oziroma spade, dvoboji pa so potekali z do tremi možmi na vsaki strani (Carroll, 2006, 137–140, 158).
- 8 Billacois, 1990, 61–65; Carroll, 2006, 148–149, 151; Low, 2003, 18, 46–47; Peltonen, 2003, 96, 190, 203. Sekundanti so bili v francoski monarhiji vedno preganjani. V tamkajšnjih odlokih (iz let 1643, 1651) so bili obravnavani huje kot glavni dvobojevalci, grozila jim je smrtna kazen (Billacois, 1990, 104).
- 9 Konflikti so predstavljali sestavni del (tudi) plemiškega življenja, poroke in druga praznovanja pa so bila prizorišča za izkazovanje in izzive časti. Ker podobnih konfliktov ni bilo na knežjih dvorih ali raznih zasedanjih deželnih in državnih zborov, so nekateri kraji veljali za svete ali nedotakljive (Carroll, 2017, 133; Ludwig, 2016, 175–176).

Slika 1: Prizor dvoboja iz prve polovice 17. stoletja. Jacques Callot, 1617 (Wikimedia Commons).

V obdobju cesarja Leopolda I. (vl. 1658–1705) je samo v Gradcu med letoma 1674 in 1675 izpričano dvobojevanje za tri člane rodbine Herberstein. Konec julija 1674 se je hrastovski gospod Erazem Friderik grof Herberstein zaradi prizadete časti javno dvobojeval (*daß öffentliche duell*) z Maksimilijanom baronom Stübichem. »Petelina« sta se hitro ohladila in se 2. avgusta pobotala v graškem lontovžu (*Landhaus*).¹⁰ Ludwigova navaja, da je bil cesar preko svojih uradnikov dobro obveščen o tovrstnih konfliktih, kar se je odrazilo v celi vrsti priporov ali pridržanj dvobojevalcev. Dobra obveščenost o dvobojih vsaj od šestdesetih let 17. stoletja očitno ni predstavljala težav, saj so bili glede na komentar Gotliba grofa Windischgrätza iz leta 1664 dvoboji na Dunaju zadnji »krik mode«, s katerimi so skušali udeleženci pritegniti pozornost cesarskega dvora (!). Cilj priprtja dvobojevalcev tudi ni bil začetek sodnih procesov, pač pa v prvi vrsti poravnava med obema stranema (Ludwig, 2016, 176–177). Leta 1674 je potekal tudi dvoboj med Rihardom grofom Herbersteinom s stranske veje na Viltušu in Feliksom

¹⁰ Po poravnavi sta morala do nadaljnjih navodil znova v hišni pripor (StLA, LR 393, H. 1, 51r–v). Poravnavo ali pomiritev je sklenila simbolna gesta, do konca 15. stoletja je to bil »poljub miru«, v 17. stoletju mogoče še objem, vsekakor pa stisk rok, kot starodavna gesta sklepanja pogodb. Pogost je bil tudi skupen obisk maše (Oman, 2019, 695, 700–702; Carroll, 2016, 127–128; Darovec, 2017, 75–88).

grofom Thurn-Valsassino.¹¹ Ker je bilo dvobojevanje s cesarskimi odloki strogo prepovedano, sta 9. septembra tistega leta dvobojevalca morala v hišni pripor. Po mediatorjih Janezom Krištofom baronom Rottallom in Volfgangom Ferdinandom grofom Schrattenbachom sta dosegla poravnavo že naslednjega dne, 10. septembra (Grahornik, 2021, 175; Naschenweng, 2020a, 519). V začetku oktobra 1675 je prišlo do javnega dvoboja med 22-letnim Janezom Maksimilijanom grofom Gallerjem in vsaj 47-letnim vurberškim gospodom Jurijem Gunterjem grofom Herbersteinom. Po zagroženi kazni 2.000 ducatov je ograjno sodišče 9. oktobra obema ukazalo, da morata na sedežih svojih gospostev, tj. v dvorcu Ravno polje in na gradu Vurberk, v hišni pripor. Poravnava je bila med njima sklenjena še istega dne (StLA, LR 393, H. 2, 130r–v). Njun dvo boj je nedvomno sodil v sklop rodbinskih sporov med Herbersteini in Gallerji oziroma sovražnosti med sosednjima gospostvoma Vurberkom in Ravnim poljem, ki je vrh dosegel maja 1677, ko je bil grof Herberstein ubit v spopadu z ravnopoljskimi podložniki, ki so branili mejo gospostva (Oman & Darovec, 2018, 109–110; Grahornik, 2017, 31–32; Radovanovič & Vidmar, 2002, 22–29). Dvoboji so bili nasploh neredko povezani z obstoječimi medrodbinskimi ali medgosposkimi spori ter fajnami (Carroll, 2016, 111–114).

Za hrastovškega gospoda Karla Friderika grofa Herbersteina, sina omenjenega Erazma Friderika, je znano, da je 7. julija 1708 v Gradcu prisostvoval dvo boju, v katerem je življenje izgubil Leopold gospod Stubenberg. Ta se je okoli poldneva od stavbe notranjeavstrijskega tajnega sveta s kočijo odpe ljal proti domu, ko je kočijaž v bližini jezuitskega kolegija skoraj povozil sprehajalca Antona Adama grofa Saurau in njegovega botra (*patrino*) Karla Friderika grofa Herbersteina. Ker je grof Saurau menil, da je Stubenbergova vožnja ogrozila njegovo življenje, ga je pozval na dvo boj, v katerem je bil grof Herberstein njegov sekundant. Saurau in Stubenberg sta potegnila spadi in se dvakrat udarila brez zmagovalca. Pri tretjem poskusu pa je Saurau Stubenbergu zadal »grozljiv udarec«, ko ga je porezal od desne strani prsnega koša vse do levega kolka, tako da je kmalu zatem umrl. Opis dvo boja gre razumeti tako, da je Herberstein kot sekundant izbil Stubenbergov vbodni meč, nakar mu je lahko grof Saurau neovirano zadal usodni udarec (Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 142–143).¹²

11 Rihard (1648–1677) je tedaj štel največ 26 let. Feliks bi lahko bil 40-letni Ferdinand Feliks (1634–1714) iz zbelovske veje. Ta je bil poročen kar štirikrat: prvič s Sofijo grofico Schrattenbach († 1670), drugič (20. aprila 1671) z Ano Marijo Elizabeto gospo Stubenberg (1634–1692), tretjič z ovdovelo Regino Lukrecijo grofico Rattmansdorff in četrtič s Terezijo grofico Gabelkoven (Zasebni arhiv Preinfalk).

12 [Z]way gäng glihlich wid[er] ihme Antoniu[m] vollbracht, im tritten congressu aber wegen v[on] Carl Friderich v[on] Herberstain alß Saurauischen secundanten außgeschlagenen dögen v[on] ihme Saurau einen graußamben stoß von der brust rechter seithen biß zur huffte linker seithen durch und durch empfangen [...] in Gott seelig endtschlaffen. Leopold gospod Stubenberg, tedanji cesarski pravi tajni svetnik, komornik in štajerski dedni točaj, je bil dan pozneje pokopan v grobnico Stubenbergov pri graških jezuitih (Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 142–143).

Dvoboj iz naslova pričujočega članka bomo zaradi zelo dobre dokumentiranosti predstavili podrobneje. Najprej pa se bomo поблиže seznanili z njunima protagonistoma.

PROTAGONISTA DVOBOJA LETA 1713

O Francu Albertu grofu Rechbergu je malo znanega. Rodbina Rechberg je prihajala iz Švabske in je pripadala staremu plemstvu.¹³ Njen začetnik Ulrik je v virih izpričan leta 1179. Verjetno je bil on tisti, ki je dal kot vazal Staufov južno od mesta Schwäbisch Gmünd okoli leta 1200 pozidati matični rodbinski grad Hohenrechberg, ki se v virih sicer omenja šele od leta 1355. Sedež gospostva je bil skozi stoletja večkrat prezidan in povečan. Ob koncu tridesetletne vojne ga je leta 1648 zasedla francoska vojska, vendar ga ni porušila.¹⁴ Rodbina je naziv državnih baronov dosegla leta 1577, natanko trideset let pozneje pa z Volfgangom Konradom grofovstvo in izboljšavo plemiškega grba. Rodbinski grb je bil tedaj združen z grboma izumrlih grofov Rothen-Löwen in švabske grofije Schwabegg. O Francu Albertu izvemo največ iz njegove plemiške diplome, s katero mu je cesar Leopold 28. januarja 1699 na Dunaju podelil oziroma potrdil grofovstvo ter mu v cesarstvu in habsburških deželah dovolil uporabljati častni naziv »visoko- in blagorodni«. V diplomi je označen kot komornik bavarskega volilnega kneza, njegov vrhovni konjar in oskrbnik bavarskega mesta Erding, ki leži dobrih 30 km severovzhodno od Münchna (Frank, 1973, 148–149). Rodil se je 14. julija 1645 v Münchnu očetu Bernardu Beru in materi Mariji Jakobevi, roj. grofici Fugger-Nordendorf. Pred letom 1682 se je poročil s Katarino Barbaro baronico Spaur-Flavon (ok. 1650–1712) (Rechberg, 2021). Ker je Franc Albert grofovski naziv dosegel pozno, je v obravnavi uboja pogosto naslavljan kot baron. Dobrega pol stoletja po dvoboju so Rechbergi leta 1767 podedovali gospostvo Osterberg severno od Memmingena na jugu današnje Bavarske, ki je postalo baronija (*Freiherrschaft*) z novim imenom Rechberg in Rothenlöwen. Leta 1806 je bila baronija mediatizirana (izgubila je suverenost) in vključena v okvir kraljevine Württemberg. Največji vpliv so Rechbergi dosegli prav v 19.

13 Naschenweng v svojem delu o štajerskem deželanskem plemstvu obravnava tudi Rechberge, ki so izumrli v 16. stoletju. Pri tem je šlo za ministeriale s koroškega gradu Rebrca v Podjuni (nem. Rechberg im Jauntal), ki so v osnovnem grbu imeli vzpenjajočega se srnjaka. V istem sestavku avtor omeni švabske Rechberge, s katerimi ni bilo sorodstvenih vezi. Ti so imeli v (grofovskem) grbu upodobljena vzpenjajoča se rdeča leva (Naschenweng, 2020b, 757).

14 Grad so vnovič osvojili poldrugo stoletje pozneje, leta 1796 v času francoske revolucionarne vojne, a je ponovno ostal nedotaknjen. Opustošen je bil leta 1865, ko je vanj udarila strela ter povzročila požar, ki je grajski kompleks upepelil in spremenil v ruševino. V rokah Rechbergov je bil do leta 1986, ko ga je kupil zasebnik Hans Bader (Strobel, 2005, 162–165; Hohenrechberg, 2021; Burg Hohenrechberg, 2021).

stoletju,¹⁵ s predstavnikoma Alojzom in Janezem Bernardom (Urbanitsch, 2003, 230–231; Ilwof, 1907, 233–234).

Če se pri Francu Albertu grofu Rechbergu pojavlja nekaj neznank, pa je ozadje ubitega Franca Jožefa grofa Herbersteina znano zelo natančno. Prihajal je iz hrastovške rodbinske veje. Bil je tretji, a edini preživeli sin Franca Karla grofa Herbersteina (po 1637–1708) iz njegovega prvega zakona z Marijo Terezijo Eleonoro baronico Würtzburg.¹⁶ Rodil se je do 12. maja 1688 v Gradcu, ko je bil v graški cerkvi sv. Krvi krščen s polnim krstnim imenom Franc Jožef Jurij. Otroku je botroval Jurij gospod Stubenberg, tedanji štajerski deželni glavar, z ženo Marijo Ano.¹⁷ Njegova starša sta se v štajerski prestolnici poročila slabih sedem let pred tem, 25. novembra 1681. Mati Marija Terezija je pripadala plemstvu, ki je izviralo iz Frankovske. Bila je hči Janeza Karla, cesarskega pravega tajnega svetnika in člana notranjeavstrijske dvorne pisarne, ter Marije Salome, roj. baronice Hainrichsberg (tudi Heinrichsberg). Njena starša sta bila ob njeni poroki že med pokojnimi, ženin pa je tedaj naveden kot prisednik štajerske deželne in dvorne pravde. Poročna zaobljuba Franca Karla in Marije Terezije je potekala v kapeli stavbe graške dvorne pisarne.¹⁸ Sorojenci Franca Jožefa Jurija so bili še: Franc Jožef Kristijan (6. IX. 1682–30. V. 1684), Franc Karel ml. (po VI. 1683–19. II. 1684), Marija Ana Terezija Julija(na) (19. VI. 1684–27. VI. 1684), Marija Ana Terezija (26. XII. 1685–28. VII. 1700), Marija Barbara Katarina (22. XII. 1686–27. III. 1716), Ignac Franc Rudolf Venancij (13. X. 1689–20. XI. 1690), Marija

15 Alojz (1766–1849) je bil vpliven bavarski državnik, njegov sin Janez Bernard (1806–1899) pa je stopil v avstrijsko službo, kjer je med letoma 1859 in 1864 bil njen sedmi minister za zunanje zadeve. Kot drugi Alojzov sin je bil Janez Bernard namenjen služenju v bavarski upravi, za razliko od starejšega brata Alberta, ki je bil glavni dedič in dedni predstavnik zgornjega doma württemberskega parlamenta. Janez Bernard se je šolal na univerzah v Strasbourgu in Münchnu, vendar se je zaradi vloge sekundanta v nekem dvoboju (!) znašel v nemilosti bavarskega kralja Ludvika I. (vl. 1825–1848). Leta 1829 je nato stopil v avstrijsko diplomatsko službo. Zaradi njegovega koleričnega značaja naj bi pred letom 1859 skorajda prišlo do dvoboja med njim in tedanjim pruskim diplomatom Ottom von Bismarckom. Maja 1859, na predvečer vojne z Italijo, je postal avstrijski zunanji minister in avgusta istega leta tudi njen ministrski predsednik. Zadnjo funkcijo je februarja 1861 predal avstrijskemu nadvojvodi Rajnerju Ferdinandu, nečaku cesarja Franca I. (Urbanitsch, 2003, 230–231; Ilwof, 1907, 233–234; Chisholm, 1911, 952–953; Rechberg (Adelsgeschlecht), 2021; Rechberg und Rothenlöwen, 2021).

16 Franc Karel je prihajal iz starejše podveje prve stranske hrastovške veje, ki jo je začel njegov oče Janez Krištof († 1666; I. 1635 oo Marija Cecilija grofica Werdenberg; II. po 16. VI. 1636 oo Ana Marjeta Suzana baronica Zicul(I)ini). Podobno kot njegov sin Franc Jožef je bil Franc Karel tretji sin (iz drugega zakona), a sta starejša brata umrla v otroštvu. Njegov stari oče je bil Wolfgang Sigmund (ok. 1582–po 1637; oo Ana Suzana baronica Teuffenbach), prvorojenec hrastovškega gospoda Janeza Friderika (1554–1615; I. 1579 oo vd. Uršula pl. Paradeiser, roj. grofica Thurn; II. 1598 oo vd. Rozina pl. Gera, roj. baronica Polheim). Družina Wolfganga Sigmunda in Ane Suzane je med letoma 1617 in 1627 verjetno živela na gradu Vurberk, saj je bil Wolfgang Sigmund tedaj zanesljivo njegov lastnik. Posedoval je še hišo na Ptuju (Grahornik, 2021, 240–246).

17 *Franciscus Josephus Georgius* (Graz-Hl. Blut, RMK 1682–1694, 568).

18 Graz-Hl. Blut, PMK 1675–1700, 319; StLA, LR 403, H. 2, 139f.

Regina (po 1690–17. VIII. 1699), Franc Ignac Janez Placid (5. X. 1693–27. III. 1694) in Marija Viktorija Konstanca Krescencija (14. IX. 1694–18. VIII. 1696).¹⁹ Njihova mati je umrla v začetku decembra 1694 in bila 3. decembra pokopana v Marijini kapeli pri graških jezuitih.²⁰ Oče Franc Karel se je nato leta 1696 poročil z Marijo Regino grofico Gleispach, hčerko Janeza Sigmunda, cesarskega pravega tajnega svetnika in komornika ter predsednika notranjeavstrijske dvorne komore, in Barbare Elizabete, roj. baronice Breuner. Poročni dogovor je bil izdan 30. marca 1696.²¹ V drugem zakonu ni bilo potomcev. Franc Karel je po letu 1681 opravljal vedno pomembnejše službe, tako za cesarja kot v javni upravi; ob smrti je izpričan kot cesarjev pravi tajni svetnik, komornik in notranjeavstrijski podnamestnik (*I. Ö. vice statthalter*). Umrl je 3. julija 1708 v Gradcu in bil dan pozneje, podobno kot njegova prva žena, pokopan v grobnico pri Marijini kapeli graških jezuitov (Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 141).²² Tam so bili pokopani tudi vsi njegovi potomci: Franc Karel ml., Franc Jožef Kristijan in Marija Ana Terezija leta 1684, Ignac Franc Rudolf leta 1690, Franc Ignac leta 1694, Marija Viktorija Konstanca leta 1696 in Marija Ana Terezija leta 1700. Od devetih jih je oče k zadnjemu počitku pospremil kar sedem. Po njegovi smrti sta ostala zgolj sin Franc Jožef, eden osrednjih protagonistov pričujočega prispevka, in hči Marija Barbara Katarina. Sin je tedaj štel 20 let, medtem ko je bila hčerka v 22. letu starosti. Očitno sta skupaj živela v hiši v Gradcu.²³ Kot njun skrbnik je leta 1709 izpričan dr. Janez Filip Möst, leto pozneje pa se v tej vlogi omenja Janez Filip grof Inzaghi (StLA, LR 403, H. 2, 141v–142r). Tako Franc Jožef kot Marija Barbara Katarina sta umrla neporočena. O šolanju Franca Jožefa nimamo veliko podatkov. Zdi se precej verjetno, da je leta 1699 na graškem jezuitskem kolegiju vpisani »Jožef« (*Josephus*) bil pravzaprav Franc Jožef, ki bi kot principist kolegija tedaj štel 11

-
- 19 Graz-Hl. Blut, RMK 1682–1694, 73, 239, 376, 671, 899; Graz-Hl. Blut, RMK 1694–1706, 19; Graz-Hl. Blut, MMK 1683–1691, 48, 73, 77, 338; Graz-Hl. Blut, MMK 1692–1705, 78, 140, 230; Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 503; PMPO, Rodovnik iz začetka 20. stoletja; Naschenweng, 2020a, 516; StLA, Beratung, Katalog Herberstein, Katalog H/3 – Rodbinske table, Tabla 12; Zasebni arhiv Herberstein. Hčerko Marijo Regino († 17. VIII. 1699) omenja le Naschenweng. Na rodovniku je ni, našel pa je nisem niti v mrliški matici.
- 20 Graz-Hl. Blut, MMK 1692–1705, 99. Zapuščina Marije Terezije Eleonore je bila popisana šele 10. julija 1701. Ocenjena je bila na več kot 39.430 gld (StLA, LR 400, H. 2, 206r–229r). Z dediščino je do leta 1708 kot skrbnica upravljala Marija Saloma baronica Würzburg, morda njena sestra (StLA, LR 403, H. 2, 141r).
- 21 StLA, LR 403, H. 2, 142v; Naschenweng, 2020a, 516.
- 22 Wißgrill je tega Franca Karla enačil z istoimenskim sinom Franca Alberta iz neuberške veje, ki naj bi umrl leta 1710. Po njegovih podatkih se Franc Karel že leta 1681 omenja kot svetnik notranjeavstrijske vlade v Gradcu. Pozneje je postal komornik cesarja Leopolda I. in njegov pravi tajni svetnik, leta 1703 pa je bil imenovan še za notranjeavstrijskega deželnega podnamestnika. Njegova vdova je leta 1710 pisala c.-kr. dvorni komori v zvezi s pokojnino (penzijo) umrlega moža (Wißgrill, 1800, 286; prim. PMPO, Rodovnik iz začetka 20. stoletja).
- 23 Graška hiša je bila po inventarju njunega očeta Franca Karla iz leta 1708 ocenjena na 12.450 gld (StLA, LR 403, H. 2, 151r). Na gradu Hrastovec je v tem času živela tretja stranska hrastovška veja (Grahornik, 2021, 254–256, 260–269).

let (Andritsch, 1987, 156). Kot edini preživeli sin in dedič zajetnega družinskega premoženja se je po koncu šolanja bržčas udeležil kavalirskega potovanja po Evropi, vsaj po Italiji, saj je bilo poznavanje te države in njene kulture sestavni del plemiške omike.²⁴ Kavalirsko potovanje je bilo del izobraževalnega procesa, v katerem se je tedanji plemič izpopolnil v znanju jezikov, umetnostnem okusu, drži, plesnih korakih in igranju kakšnega glasbila, predvsem pa v pravilnem in elegantnem vihtenju enoročnega vbodnega meča. Za Franca Jožefa lahko domnevamo, da je prve ure mečevanja imel pri Janezu Krstniku Robinu (tudi Rubin), ki je med letoma 1701 in 1734 v Gradcu deloval kot stanovski plesni in mečevalni mojster, kot plesni mojster pa je bil angažiran tudi v graškem kolegiju (Kokole, 2015, 61; Low, 2003, 19).

DVOBOJ 2. JANUARJA 1713

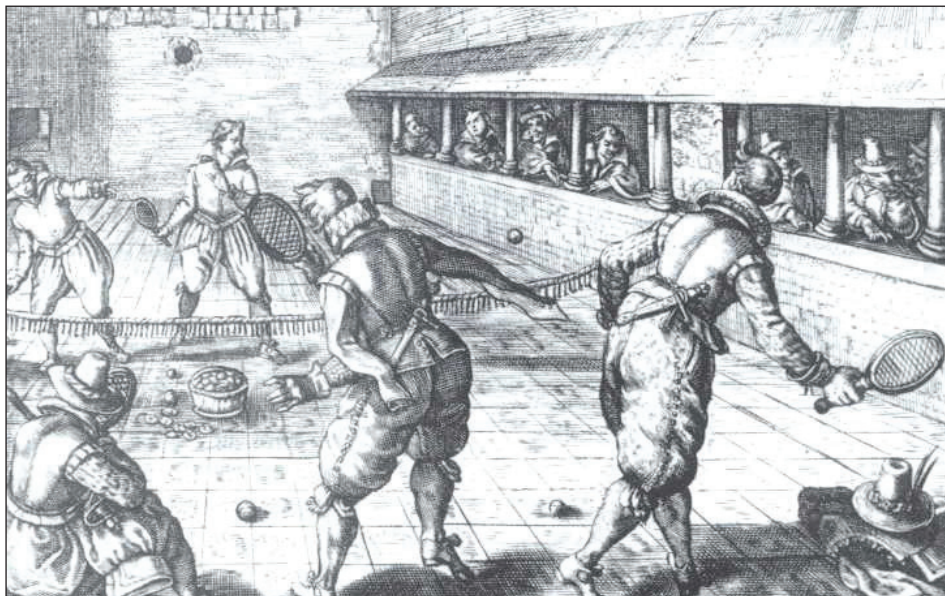
Dvoboj med grofoma Herbersteinom in Rechbergom lahko precej dobro rekonstruiramo na podlagi ohranjenega arhivskega gradiva. Tukaj podrobneje obravnavam zgolj njegov pomembnejši del. V sodnem procesu proti grofu Rechbergu je bilo zajeto veliko število pričevanj, kot nam dokazuje njihov popis (*specification*) z 29. julija 1713. Pričevanj je bilo kar devetnajst: 1) originalno pričevanje [Filipa] grofa Lodrona z 10. januarja; 2) izjava kočijaža Baltazarja Kolba (Kalba?) s 3. januarja; 3) izjava [Franca] Dizme grofa Attemsa s 4. januarja; 4) njegova izjava štajerskemu deželnemu glavarju s 7. januarja; 5) izjava [Janeza Jožefa] grofa Wurmbanda s 6. januarja; 7) njegova izjava štajerskemu deželnemu glavarju z 9. januarja; 8) poročilo Jožefe grofice Gleispach s 7. februarja; 9) nadaljnja izjava [Franca] Dizme grofa Attemsa s 14. februarja; 10) poročilo Marije Regine grofice Khuenburg z 22. februarja; 11) poročilo vdove [Marije Regine] grofice Herberstein z 22. februarja;²⁵ 12) kopija poročila Franca Antona pl. Hasberga (*Haznberg*) s 25. februarja; 13) poročilo B. Khilmayrja na visoki oblasti s 23. marca; 14) poročilo Leopolda grofa Purgstalla s 23. marca; 15) pričevanje cesarskega kužnega zdravnika (*kay. pest. medicus*) doktorja [Martina Maksimilijana] Pruggmayrja (*Prückhmayr*) o zločinu (*de corpore delicti*) s 4. januarja; 16) pričevanje brivskega pomočnika [Petra Sigmunda] Wagnerja s 4. januarja;²⁶ 17) pričevanje doktorja Menradta (Menart, Meinrat?) z 19. februarja; 18) dokument notranjeavstrijske vlade glede grofa Hasberga z 18. marca in 19) kopija pričevanja dogodka (*copeilihe facti species*) grofa Rechberga (StLA, LR 416, H. 1, 99r–v).

Kot izvemo iz poročila dr. Menradta, je do spora med komornikom bavarskega vililnega kneza Francem Albertom grofom Rechbergom in cesarskim komornikom

24 V njegovem zapuščinskem inventarju se v rubriki »listine« pod številko 119 omenja fascikel plačanih računov za stroške bivanja v Parmi (StLA, LR 403, H. 2, 143v).

25 Očitno je mišljena mačeha pokojnega Franca Jožefa, Marija Regina, roj. grofica Gleispach (Grahornik, 2021, 242, 244).

26 V popisu je naveden kot kirurg (*chirurgi*), v lastnem poročilu pa kot brivski pomočnik (*barbier gesell*) (StLA, LR 416, H. 1, 73v, 99v–100r).

Slika 2: »Jeu de paume«, predhodnik tenisa, na grafiki iz 17. stoletja (Wikimedia Commons).

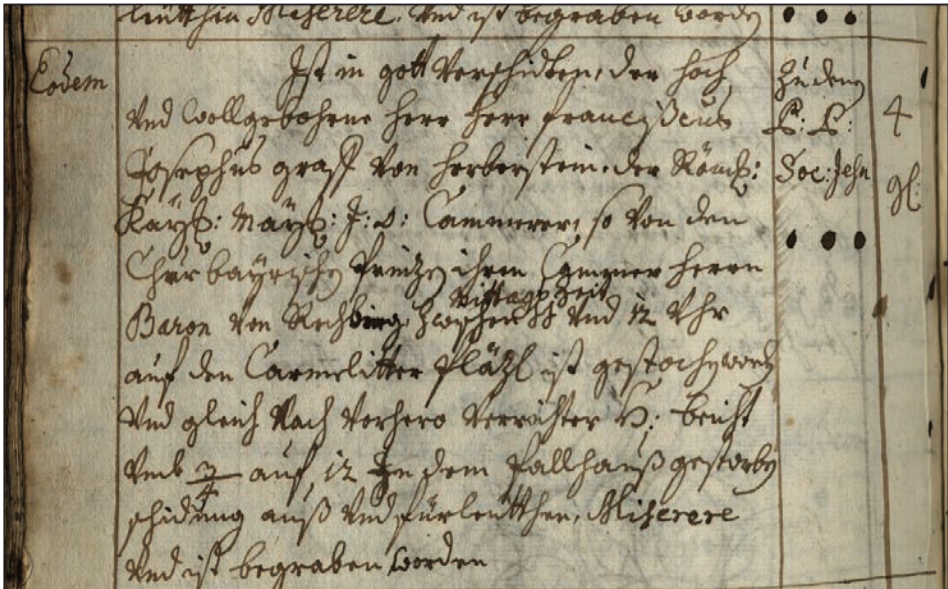
Francem Jožefom grofom Herbersteinom prišlo dan prej, 1. januarja zvečer v igralnem oziroma biljardnem salonu graške hiše za igre z žogo ali *Ballhaus*.²⁷ Grof Rechberg

27 *Ballhaus* ali *Ballspielhaus* je nemška oznaka za vrsto stavbe, kjer so igrali igro z žogo. Prve takšne stavbe so gradili od poznega 15. stoletja v Italiji in jih imenovali *Sala della Balla*. Na evropskih knežjih dvorih in univerzah so se razširile v 16. in zlasti 17. stoletju, še posebej s francosko igro *jeu de paume*, predhodnico tenisa. Kot danes so pri igri uporabljali lopar, mrežo, ki je delila prostor, in žogo, ki jo je moral nasprotnik pošiljati čez mrežo. V nemškem prostoru je bila prva tovrstna stavba zgrajena na pobudo Ferdinanda I. leta 1521 na dunajskem Hofburgu, ki so ji sledile leta 1567 v Innsbrucku, 1579 v Münchnu in, na primer, 1593 na univerzi v Tübingenu. Ko od 18. stoletja igra ni bila več v modi, so športne dvorane zaradi prostorne kockaste zasnove pogosto predelali v gledališča ali pa so stavbe porušili in na njihovem mestu zgradili nove. Najmlajši Ferdinandov sin, notranjeavstrijski nadvojvoda Karel (1540–1590), je tenisu podobno igro predstavil tudi štajerskemu glavnemu mestu. Prvotni stavbi za namene igranja predhodnika tenisa sta stali pri grajskih vratih ob Muri (*Murtor*) in na današnjem Tummelplatzu (v bližini graške Opere). Med letoma 1602 in 1605 je bila nato nasproti oslovskega hleva pod nadzorom igralnega ali žogarskega mojstra (*Ballmeister*) Ferranteja Signorinija zgrajena nova stavba. Trinadstrojna dvokapnica s kolčno streho in z različnimi majhnimi okni je stala severno od današnjega Freiheitsplatzu, v neposredni bližini obsežnega spodnjega grajskega kompleksa, na današnji Ballhausgasse 1–3, s čimer je zavzemala polovico ulice, ki ji je dala ime. Okoli leta 1700 je predhodnik tenisa prišel iz mode, zato so v prostoru mdr. uredili biljardno sobo (Engel, 2021). Graški *Ballhaus* je dokončno zamrl po letu 1750, ko je stari igralni mojster umrl in ni bilo mogoče najti njegovega naslednika. Od 19. stoletja so z izrazom *Ballhaus* označevali plesne dvorane, saj so svečane plesne prireditve pogosto prirejali v prostornih sobanah nekdanjih hiš za igre z žogo. Izraz »ples« (nem. Ball; ita. il ballo; fr. le bal) izhaja prav iz *Ballhaus*, kjer so se odvijali plesi (prav tam; Gillmeister, 2008a, 205–230; Gillmeister, 2008b, 352–365; Vaupel, 2014, 66–73; Ballhaus, 2021).

je tedaj prišel v predstano v trenutku, ko se je grof Herberstein iz nje namenil v glavno sobo. Ob srečanju je grof Rechberg grofu Herbersteinu namenil poklon ali kompliment, ta pa se je pri tem obračal in mu kazal hrbet, ne da bi se mu zahvalil, odgovoril ali poklon vrnil. Na vprašanje, zakaj mu ne vrne poklona, mu je Herberstein odgovoril, da tega ni dolžan storiti. Rechberg je menil, da vljudnost zahteva vljudnost, Herberstein pa, da ga v to ne more nihče prisiliti. Grofa Rechberga je odgovor vznjejevoljil.²⁸ V biljardnem salonu je bil tedaj prisoten tudi dr. Menradt, ki je grofu Rechbergu razložil, da Herberstein trpi za hipohondrijo, za katero ga je preteklo poletje zdravil dr. Wenck. Zatem se grof Rechberg ni samo umiril, ampak je v smehu dejal, da če bi to vedel, bi grofa Herbersteina pustil na miru, in da naj dr. Menradt pri njem zanj zastavi dobro besedo.²⁹ Preko noči se je grof Rechberg morda vseeno odločil, da svojega ponosa ne more kar tako požreti. Naslednji dan se je namreč vrnil v omenjeno hišo na igro biljarda (*zum piliart*) z dvema znancema oziroma »pomočnikoma« (*gehilfte*). V stavbi je ponovno bil tudi grof Herberstein. Kmalu zatem sta se grofa sporekla in zapustila stavbo. Ker je bil prostor današnjega Freiheitsplatz tedaj močno pozidan, sta se odpravila na okrog 100 m oddaljeni Karmeliterplatz. Trg je ime dobil po samostanu karmeličanov, v katerem so danes prostori Štajerskega deželnega arhiva. Na trgu sta grofa po 11. uri »zavihala rokave«, da bi se udarila ali spopadla (*zu schlagen*). Grof Herberstein se je morda zanašal na mladost, dobro poznavanje domačega terena, predvsem pa si je želel povrniti prizadeto čast zaradi Rechbergovega »zbadanja«. Okoliščine, ki so govorile v prid Herbersteina, mu niso pomagale, Rechberg ga je v dvoboju s spado močno zabodel v levo stran trupa. Krvavečega so nato prinesli v *Ballhaus*, kjer je po prejetem zakramentu spovedi oziroma pokore in sprave do 11.45 umrl. Iz obdukcijskega poročila je razvidno, da ga je Rechberg zabodel v predel prsi, med četrtim in petim rebrom, ter mu predril pljuča. Do smrti je prišlo zaradi zadušitve (StLA, LR 416, H. 1, 9r, 25r, 59r, 63r–64r, 69r–71v, 75r). Grof Herberstein je bil pokopan pri graških jezuitih, verjetno v družinsko grobnico pri Marijini kapeli. Sam dogodek, ki je privedel do njegove smrti, je zabeležen tudi v mrliški matični knjigi (Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 346).

28 Plemstvo je bilo posebej občutljivo na izgovorjeno besedo in geste, ki so ponazarjale njihov status in položaj, na primer priklon, poljub ali odkritje klobuka. Nekateri avtorji navajajo, da je bil za francosko plemstvo 17. stoletja medsebojni pozdrav obvezen; tiste, ki tega niso upoštevali, so jemali kot sovražnike brez dostojnosti. Najmanjša napačna gesta, kot je nepričakovan nasmeh, je lahko obveljala za provokacijo (Carroll 2006, 54–55; Cavina, 2016, 584–585). O tem, da so do dvobojev pripeljale povsem nenamerne žalitve, kot na primer morebiten strmeč ali drzen pogled, neposrečena (večpomenska) beseda ali nepremišljeno dejanje (gesta), piše tudi Ludwigova (Ludwig, 2016, 274).

29 Dr. Menradt se je nato poslovil in zapustil stavbo, tako da ni vedel, ali se je tistega večera med grofoma Rechbergom in Herbersteinom še kaj dogajalo. Naslednjega dne, ko se je odvil usodni dvoboj, v stavbi ni bil prisoten. Njegovo pričevanje je bilo z 19. februarja 1713 (StLA, LR 416, H. 1, 69r). V omenjeni stavbi je dokumentiranih kar nekaj sporov. Leta 1686 je vlada na primer prepovedala igranje ob nedeljah in praznikih, češ da se ob igrah pogosto pozablja na lepe maniere. Znan je primer Janeza Jožefa grofa Steinbeiša, ki naj bi napadel oziroma zabodel igralnega mojstra Dürrenbergerja, ker mu ta ni izplačal dolga, medtem ko naj bi Karel grof Lodron leta 1717 tamkajšnjemu kletarju zadal več udarcev (Engele, 2021).

Slika 3: Mrliški vpis za Franca Jožefa grofa Herbersteina z 2. januarja 1713 (Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 346).³⁰

Franc Jožef se ob smrti omenja kot notranjeavstrijski cesarski komornik ter prisednik deželne in dvorne pravde. Inventar njegove zapuščine sta komisarja Jurij Viljem baron Pranckh in Jožef grof Lodron popisala 7. januarja, uradu štaterskega deželnega glavarja pa sta ga predala 30. januarja. Pokojnikovo zapuščino sta ocenila na 50.550 gld 43 kr. Od tega sta nepremičnine ovrednotila na 21.941

30 Transkripcija mrliškega vpisa: *Eodem* (2. januar 1713, op. a.) *ist in Gott verschidten, der hoch und wollgebohrne herr herr Franciscus Josephus graff von Herberstein, der röm. kay. may. I. O. cammerer, so von den churbayrischen prinzen ihren cammer herrn baron [sic!] von Rechberg, mittagszeit zwischen 11 und 12 uhr auf den Carmelitter pläzl ist gestochen worden und gleich nach vorhero verrichter h[eiligen] beicht umb $\frac{3}{4}$ auf 12 in dem pallhaus gestorben, schidung auß und fürleütthen, miserere und ist begraben worden zu denen p. p. soc[ietas] Jesu* (Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 346).

gld, medtem ko je bilo zadolžnic v skupnem znesku 24.355 gld.³¹ Iz popisanih listin je mogoče razbrati, da je bil Franc Jožef cesarski komornik vsaj od leta 1703. Komisarja sta med njegovo zapuščino na primer našla tri komorne ključke (3 *khay[serliche] khammer schließl*).³²

Dvobojevanje je bilo po cesarskih odlokih nezakonito in strogo prepovedano, za uboj v dvoboju pa je bila po odloku s 14. aprila 1703 zagrožena smrtna kazen (*bey leib, und lebens straff*). Obtoženi grof Rechberg je zato padel »v največjo cesarjevo nemilost« (StLA, LR 416, H. 1, 9r). Do njega nista bili prizanesljivi niti Marija Barbara grofica Herberstein, edina živeča sestra umorjenega, niti vdova Marija Regina, njegova mačeha. Zadnja je v imenu obeh zapisala, da je bila Marija Barbara na »najljubšega brata izjemno navezana«. Čeprav je bila vdova Marija Regina ubitemu »le mačeha« (*zwar nur alß stiefmutter*), ga je imela za lastnega otroka, zato je v pismu pozivala k ustreznemu sankcioniranju grofa Rechberga (StLA, LR 416, H. 1, 63r–64v).

Ozadje dogodkov, ki so pripeljali do dvoboja, in razplet po grofovem uboju je možno izluščiti iz posameznih pričevanj. Ker so ta različnih datumov, jih bomo v nadaljevanju predstavili glede na sosledja dogodkov.

Kot priča uboja grofa Herbersteina je 9. januarja poročal Janez Jožef grof Wurmbrand, ki je s svojim pričevanjem seznanil tedanjega štajerskega deželnega glavarja. Grof Wurmbrand je v poročilu uvodoma zapisal, da o dvoboju med grofoma Herbersteinom in Rechbergom ne ve nič več kot to, kar sta mu povedala Filip grof Lodron in Franc Dizma grof Attems. Prvega januarja 1713 še ni vedel, da sta se Herberstein in Rechberg usodno sporekla (*daß sye sich mit worten verhänglich gemacht haben*), saj je na željo bavarskega princa³³ novo leto dočakal pri njem. Prvi dan novega leta ga je grof Gleispach pozval k igri

31 Da bo mogoč popoln izračun in boljša predstava o materialni kulturi pokojnika, navedimo še ocenjene vrednosti ostalih rubrik. Gotovine je bilo za 178 gld, srebrnega posodja za 756 gld 30 kr. Knjižnica, ki jo je Franc Jožef podedel po očetu, je bila ocenjena na 552 gld 20 kr. Oblačila je komisija ocenila na 392 gld, livreje na 15 gld, tapete, ogledala in sedeže na 268 gld, namizno perilo na 157 gld ter posteljnino in preproge na 64 gld 45 kr. Slike ter posoda iz majolike, porcelana in medenine so skupaj znesle 328 gld. Da Franc Jožef ni bil poseben navdušenec nad orožjem, govori podatek, da je bilo to ocenjeno na okroglih 100 gld, pri čemer je bilo v okviru iste rubrike popisanih še šest lasulj (*parockhen*) v vrednosti 20 gld. Konji in konjska oprava v hlevu so bili ocenjeni na 492 gld, v kleti skladiščeno vino pa na 480 gld. K hiši je poleg hleva in kleti spadal tudi vrt zunaj mestnega obzidja; tamkajšnji leseni predmeti so bili ocenjeni na 102 gld 30 kr, leseni predmeti »v mestu« pa na 108 gld 15 kr. Mizarsko orodje je veljalo okroglih 30 gld, premičnina iz kositra 217 gld 23 kr, tista iz medenine in bakra pa 13 gld (StLA, LR 403, H. 2, 151r–170v). O pokojnikovih lahkih vbodnih mečih ali spadah prim. opombo 45.

32 StLA, LR 403, H. 2, 123r, 124r, 127v, 172r.

33 Očitno je mišljen Maksimilijan II. Emanuel Wittelsbaški (1662–1726), ki je bil od leta 1679 bavarski volilni knez. V tej funkciji ga je po smrti zamenjal sin Karel Albert (1697–1745), ki je leta 1742 postal svetorimski cesar Karel VII. (Hartmann, 2008, 163–165). Franc Albert grof Rechberg je kot komornik bavarskega volilnega kneza in njegov vrhovni konjar kneza spremljal (vsaj na silvestrovanje) v Gradec.

in šele tedaj je prišlo do usodnega dogodka, ki pa mu ni prisostvoval. Drugega januarja je okoli 11. ure prišel v graški *Ballhaus*, kjer so se že družili grof Rechberg, Filip grof Lodron³⁴ in mladi grof Fugger (*Fuckher*).³⁵ Ob srečanju jih je pozdravil, nato pa odložil obleko in začel igrati z markizom. Ker so omenjeni pristopili h grofu Wurmbrandu, je vprašal grofa Rechberga, ali bi želel igrati, a mu je ta odgovoril, da ne igra in da je slab igravec. Nato je enako vprašal mladega grofa Fuggerja, ki ga je prav tako zavrnil. Grof Lodron je z njim sicer želel igrati, a ga je Wurmbrand imel za prezahtevnega igralca. Omenjena trojica je zato zapustila prostor; grof Wurmbrand je menil, da so zapustili stavbo. Zdi se, da je trojica na čelu z grofom Rechbergom v *Ballhausu* čakala na grofa Herbersteina. Čez kakšne četrt ure se je grof Lodron vrnil in grofu Wurmbrandu povedal, da se v biljardni sobi pripravlja dvoboj. Grofa je zanimalo, zakaj, a mu Lodron ni znal pojasniti. Wurmbrand je zato pomislil, da je povod zanj dala kakšna igra (biljarda). Lodronu je dejal, naj pogleda, za kaj gre, in uredi zadevo, saj menda ve, da je to (dvobojevanje, op. a.) prepovedano. Po teh besedah je grof Lodron zapustil prostor, grof Wurmbrand pa je nadaljeval z igro.³⁶ Okoli četrt ure pozneje je slišal razgrajanje (*ein tumult*). V sobo je vstopil grof Attems in Wurmbrandu dejal, ali mu je znano, da je Franc Jožef grof Herberstein zapustil prostore, da bi se spopadel z grofom Rechbergom. Wurmbrand ga je vprašal »Kje?«, nakar je pobral svoja oblačila in meč ter se napotil ven, da bi videl, kaj je za storiti. Medtem so smrtno ranjenega grofa Herbersteina prinesli v *Ballhaus*. Wurmbrand je ponudil pomoč in ga pomagal odnesti v sobo. Prostore *Ballhaus*a je grof Wurmbrand zapustil po prihodu t. i. mestnega čuvaja (*der berihwachter*) (StLA, LR 416, H. 1, 83r–86r).

- 34 S poznejšim sekundantom grofa Rechberga je verjetno mišljen Filip Anton grof Lodron, najstarejši preživeli sin Nikolaja ml. in Marije Cecilije, roj. baronice Gabelkoven. Rodil se je med letoma 1673 in 1683, najverjetneje do leta 1675. Do leta 1703 se je poročil z Marijo Valburgo pl. Judden, s katero sta imela šest otrok. Grof Lodron je bil kavalir posebne vrste: prav leta 1713, do 3. novembra, mu je Marija Suzana Fliess (*Vließ*) rodila nezakonskega sina, ki je bil krščen kot Ferdinand Karel. Filip Anton je umrl do začetka maja 1718 in bil 5. maja pokopan v veliko kripto graške cerkve sv. Krvi (Graz-Hl. Blut, RMK 1707–1720, 391; Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 586; Naschenweng, 2020b, 647–648).
- 35 Fuggerji so, podobno kot Rechbergi, prihajali s Švabske. Priimek se je prvotno zapisoval kot Fucker (Jansen, 2013, 8; Rieckenberg, 1961, 707–708). Mladi grof Fugger bi tako bil del spremstva bavarskega kneza v Gradec oziroma habsburške dedne dežele. To posredno dokazuje skupen prihod grofov Rechberga, Fuggerja in Lodrona 2. januarja 1713 v prostore *Ballhaus*, pri čemer izvemo iz pričevanja Franca Dizme grofa Attemsa s 14. februarja detajl, da je bil ob njihovem prihodu bolj pozoren na prva dva, tj. tujca, ne pa tudi na domačina Lodrona (StLA, LR 416, H. 1, 76r, 78r). Po spletnem viru je bila Rechbergova mati Marija Jakobėja grofica Fugger iz mlajše linije Nordendorf (Rechberg, 2021).
- 36 [*I*]ch glaubte sye wären schon forth, ybero ein virtl stundt. Kambe der herr graff Philipp von Lodron, sagte mir, sye hetten auff den billiar[d] händl, fragte ihme warumben, gabe er mir zur antworth, er wuste es nicht. Ich glaubet es wäre etwan wegen eines spiele betröffendt. Anthwortete ich ihm, sehet die sachen zuvermitlen, was es etwan ist, sye wärden ja wissen, d[a]ß alhier verbotten ist. Nachdem er widerumb fort gienge, ich aber in meinen spile verharrete (StLA, LR 416, H. 1, 85r).

Slika 4: Merianova grafika Gradca iz sredine 17. stoletja (Merian, 1649, sl. 200) in Trostov detalj Pavlovega predmestja (Paulusvorstadt) s Karmeliterplatzom (Wikimedia Commons).

Štirinajstega februarja je svoje videnje dogodkov z 2. januarja podrobneje opisal Dizma grof Attems. V virih je gotovo mišljen Franc Dizma (1688–1750), sin Ignaca Marije,³⁸ cesarski komornik in svetnik notranjeavstrijske dvorne komore. Na vprašalnik s trinajstimi sklopi vprašanj je bil dolžan odgovoriti po odloku notranjeavstrijske vlade in dvorne komore.³⁹ Njegovo pričevanje je bilo odločilnega pomena. Od vseh vpletenih prič je edini pravilno zapisal ime pokojnega grofa Herbersteina, navedel pa je tudi ime grofa Rechberga (StLA, LR 416, H. 1, 75r). Morda je bil njegov dokaj pozen odgovor posledica poročnih priprav: zgolj ducat dni pozneje, 26. februarja, se je v Gradcu poročil z

- 37 Karmeliterplatz, ki je nastal po letu 1578, je po načrtih nadvojvode Karla II. predstavljal središče širitve mesta v smeri severovzhoda. Do ustanovitve samostana karmeličanov leta 1629 s strani cesarja Ferdinanda II. se je imenoval Platz gegen die Burg (»Trg proti mestnemu gradu«). Vzhodno od Karmeliterplatz, kjer je na slikah razvidno obzidje z grajskim jarkom, se danes bohoti mestni park (Stadtpark Graz) (Kubinzky & Wentner, 1996, 213–214; Ebner, 1967, 82).
- 38 Sedmega avgusta 1688 je bil v graški cerkvi sv. Krvi krščen kot Franc Herman Dizma (Graz-HI. Blut, RMK 1682–1694, 581).
- 39 Štirinajstega februarja je navedel, da odgovarja na vprašalnik s 7. januarja (StLA, LR 416, H. 1, 75r–v). Očitno se je zmotil v mesecu, saj se zdi nelogično, da bi se vprašalnik skliceval na njegove odgovore s poznejših zaslišanj (10., 15. in 16. januarja). Prim. z opombo 41.

Marijo Zofijo Frančiško grofico Herberstein s Pusterwalda (Grahornik, 2021, 290–291).⁴⁰

Iz vprašanj za grofa Attemsa in njegovih odgovorov izvemo naslednje. Grof Attems je v prvem zaslišanju navedel,⁴¹ da je grof Herberstein ob vstopu grofov Rechberga, Fuggerja in Lodrona v prostore *Ballhaus*a z mize vzel enega od odloženih vbodnih mečev (spad), rekoč, da se želi z Attemsom soočiti oziroma »udariti« (*er möchte mich affrontieren, oder auff mich schlagen*).⁴² Herberstein je prihod Rechberga, sploh pa z dvema pajdašema, verjetno imel za provokacijo. Na vprašanje, čigava je bila spada, ki jo je z mize vzel grof Herberstein, grof Attems ni poznal odgovora. Ob prihodu novih gostov je bil bolj kot nanj pozoren na grofa Rechberga in Fuggerja. Tudi če bi videl, da gre za njegov meč, ga v tistem trenutku ne bi mogel zahtevati nazaj, saj sta v prostor vstopila tuja gosta (grofa). Zatem je grof Herberstein odšel mimo biljardne mize. Ko je grof Attems skušal vzeti svoj klobuk in meč, je opazil, da je grof Herberstein namesto svojega meča vzel njegovega, pri čemer je vztrajal, na očitno jasne insinuacije komisije, da mu meča vsekakor ni posodil. Je pa opazil, da sta bila meča zelo podobna. Zatem je grofu Herbersteinu sledil iz stavbe, vendar ga pri izhodu z zamenjavo mečev ni želel soočiti (*in hinaufgehen wolte ich selben nicht repetieren*), saj sta bila domenjena, da ga bo Herberstein pozneje odpeljal domov. Tako je menil, da bo meč dobil nazaj ob vožnji domov. Zato o tem v svoji prvi izjavi ni poročal in ne razmišljal. Grof Attems je potem meč grofa Herbersteina nosil pri izhodu iz

40 Marija Zofija Frančiška (1694–1715) je bila osma potomka in peta hči iz zakona Maksimilijana Sigmunda grofa Herbersteina s Pusterwalda in Kristine Krescencije grofice Herberstein z Vurberka (Grahornik, 2021, 290–291). Žena Franca Dizme in Franc Jožef grof Herberstein sta bila zelo oddaljena sorodnika, njun skupni prednik je bil Jurij IV. (1469–1528). V kratkem zakonu Franca Dizme in Marije Zofije Frančiške sta se rodila sinova Ignac Marija Maksimilijan Dizma Jožef Leander (* 27. II. 1714) in Karel Leopold Ferdinand Pipin (* 21. II. 1715) (Graz-Hl. Blut, RMK 1707–1720, 410, 465). Franc Dizma grof Attems se je 2. februarja 1717 v Gradcu poročil z Marijo Julijano grofico Wildenstein (Graz-Hl. Blut, PMK 1715–1726, 122–123). Pozneje je bil cesarski pravi tajni svetnik in komornik ter predsednik revizorija, na slovenskih tleh pa je poznan predvsem kot lastnik gradu Slovenska Bistrica. Umrli je 10. maja 1750 v Gradcu in bil pokopan pri graških frančiškanih (Naschenweng, 2020a, 13, 513; Preinfalk, 2020; Zasebni arhiv Herberstein).

41 Njegovo prvo zaslišanje je bilo »10. v mesecu« (*in seiner ersten außgag ad interrogatorium 10um*). Iz odgovorov grofa Attemsa je razvidno, da je bil zaslišan 10., 15. in 16. januarja, če datumov ni pomešal. Po zaslišanju je prejel še vprašalnik (*interrogatoria*) s trinajstimi vprašanji, na katera je odgovoril do 14. februarja (StLA, LR 416, H. 1, 76r, 81v).

42 Iz Attemsovega pričevanja ni jasno, zakaj bi se grof Herberstein želel spopasti z njim. Morda je mladi grof menil, da se je Attems zarotil proti njemu ali da je izdal njuno prijateljstvo. O slednjem lahko sklepamo iz Attemsovega pričevanja: s Herbersteinom sta se družila malo pred tem, ko je bil dogovorjen dvoboj z Rechbergom; z grofom sta bila istega dne dogovorjena za skupno vožnjo domov, Herberstein pa ga je tudi (vztrajno) želel za sekundanta. Z grofom sta bila istega letnika: Attems je bil od Herbersteina zgolj slabe tri mesece mlajši, čeravno graškega kolegija verjetno nista obiskovala skupaj; Franc Dizma je (namreč) leta 1706 izpričan kot učenec logike, tj. prvega letnika višjega študija (Andritsch, 1987, 187). Attemsovo pričevanje sicer daje občutek, da je o dvoboju vedel precej več, kot je o njem poročal oziroma zapisal.

Slika 5: Spada ali lahki vbodni meč, tip hladnega orožja, s katerim sta se 2. januarja 1713 na graškem Karmeliterplatzu dvobojevala grofa Herberstein in Rechberg (Wikimedia Commons).

stavbe v smeri t. i. majhnih vrat in nazaj.⁴³ Zaradi spleta okoliščin se je tistega dne pozneje domov vrnil z grofom Wurmbandom. Pri sebi je imel svoj meč, ki ga je od grofa Herbersteina dobil potem, ko so ga smrtno ranjenega skupaj z mečem prinesli v *Ballhaus*. Nožnico njegovega meča je v stavbo prinesel nek njemu neznani fant, za katerega so mu povedali, da je lakaj grofice Galler. Iz pričevanja grofa Attemsa poznamo tudi opis mečev. Njegov je bil navaden sprehajalni, ki ga je kot dodatek k noši običajno nosil vsak dan. Dolg je bil »tri razpone,⁴⁴ širok za mali prst oziroma mezinec« in je imel srebrn ščitnik po pariški modi. Meč pokojnega grofa je bil enako dolg, spodaj nekaj daljši in z jeklenim ščitnikom (StLA, LR 416, H. 1, 79r).⁴⁵

Pred dvobojem je grof Attems *Ballhaus* zapustil s štirimi drugimi grofi,⁴⁶ nakar se je vrnil v stavbo in govoril z grofom Wurmbandom. V tej zvezi je

43 Z »majhnimi vrati« so bržčas mišljena notranja Pavlova vrata. V letih 1846/47 so namreč poleg te stavbe porušili še bližnja notranja Pavlova vrata, ob teh pa tudi okoliške hiše. Prostrani prostor je postal Franzensplatz, današnji Freiheitsplatz (Engele, 2011, 34–35).

44 Razpon (*Spanne*) je staro merilo na podlagi roke. Navaden razpon je segal od konice iztegnjenega palca do konice iztegnjenega mezinca in je ustrezal približni velikosti 20 cm. Majhen razpon je bil za okoli tretjino manjši in je segal od konice iztegnjenega palca do zapestja (Brockhaus, 1856, 261; *Spanne*, 2021).

45 *Mein degen ist ein ordinari spazier degen, den ich alle tag vor ordinari trage, 3 span lang, eines kleinen finger braith, mit einen silbernen Pariser gefaiß [...] des gr[afen] v[on] Herberstein seiner ist eben in diser gresse, sovill mir recht ist, und ehunter lenger als meiner ist, mit einen stählhnen gefaiß* (StLA, LR 416, H. 1, 79r). V zapuščinskem inventarju Franca Jožefa grofa Herbersteina najdemo pet spad ali vbodnih mečev. Tista, s katero se je dvobojeval, je morala biti zajeta med *drey stachelne, und mäßinge dögen*, ki so bile skupaj ocenjene na 30 gld. Očitno je šlo za spade, ki so imele jeklen oziroma medeninast ročajni del. Ker je bila spada neke vrste moški nakit in je bil njen ročajni del med nošenjem viden, je šlo za pomemben detajl. Pri nekaterih izvedbah je bil ročajni del v celoti kovinski, pri drugih pa le branik, glavič in prečka za zaščito dlani, medtem ko so ročajno oblogo izdelali iz lesa in ovili z usnjem, ribjo kožo ali žico. Med popisanim hladnim orožjem je bila še spada s posrebrenim ročajnim delom (*ein silber eingelegeter dögen*), ocenjena na 3 gld. Neki drugi vbodni meč je bil v (dvobojevalnem?) kompletu z dvema pištolama (*1 stab, darinen 2 terzerollen und 1 dögen*), kar je komisija tedaj ocenila na 6 gld (StLA, LR 403, H. 2, 156v–157r).

46 Mišljeni so grofje Herberstein, Rechberg, Lodron in Fugger.

komisijo zanimalo, o čem sta govorila. Attems je odgovoril, da sta z Wurmbrandom govorila o tem, da so grofje stopili ven, da bi se spopadli (*sie seint hinauß gangen, sie wollen rauffen*). Komisijo je še posebej zanimal Filip grof Lodron, ki je izpričan kot sekundant grofa Rechberga. Na vprašanja o njem je Attems zapisal, da je stopil le do vhoda stavbe (*dan ich vor d[a]ß pallhauß nicht hinaus komben bin*), zato da ne ve, kako daleč in kam se je ta odpravil. Do njega je Lodron pristopil, ko je stal pri vhodnih vratih in je nameraval vstopiti. Po formalnostih mu je dejal, naj stopi z njim ven – kakšen razlog je navedel, se Attems ni spomnil –, nato mu je Attems odgovoril, da se v zadevo ne bo vmešal, saj se ga ne tiče. Zatem ga je Lodron prosil, ali bi stopil za drugega sekundanta, ker o zadevi nič ne ve in bi bil pri dvoboju nepristranski, ob tem pa je to vlogo občasno že opravil.⁴⁷ Attems v prošnjo ni privolil in je po pogovoru vstopil v *Ballhaus*. Ker ni prisostvoval dvoboju, tudi ni znal povedati, kje je stal grof Lodron, ko sta se oba kavalirja »udarila« (*wie sich beede cavalier geschlagen haben*), in če je Lodron pri tem izvlekel svoj meč (*seinen degen auch entblest*) ter kako je bil ta videti. Ko so v *Ballhaus* prinesli smrtno ranjenega grofa Herbersteina, je bil Attems zraven, ob izhodu iz stavbe pa grofov Lodrona in Rechberga ni videl. Posebej poveden je Attemsov odgovor na zadnje vprašanje komisije. Izvemo, da je grof Herberstein k njemu poslal svojega lakaja. Formalnosti so bile takšne, da mu je lakaj izročil pisemsko prošnjo (*in der post außgerichtet*) svojega gospodarja, naj pride ven. Attems je lakaju odgovoril, naj gospodarju sporoči, da mu je že prej dejal, da ne bo sodeloval pri dvoboju in da ne bo njegov sekundant. Po teh besedah se je lakaj vrnil h gospodarju (StLA, LR 416, H. 1, 76r–77v). Zdi se, da je na koncu svojega pričevanja grof Attems kar malce naveličano dodal, da je to vse, kar zna povedati, tudi če bi bil o tem še stokrat izpraševan.⁴⁸

Kdo je stopil za sekundanta grofa Herbersteina, je težko reči. Dvoboj je vedno predstavljal boj dveh ali več posameznikov z namenom dokazati, kdo ima v sporu prav, oziroma hrabrost, pogum, predvsem pa čast vsakega borca (Carroll, 2016, 123; Billacois, 1990, 5).⁴⁹ Poziv na dvoboj je lahko bil dan ustno, pred pričami, ali pisno (Billacois, 1990, 9). Do dvoboja je prišlo po skupni odločitvi protagonistov, pri čemer sta morali obe strani spoštovati nekatera formalna pravila, ki so vsaj v očeh dvobojevalcev dobila težo sodnega postopka. Tako je bila pri dvoboju

47 [Z]u mir ist er aber gekhomben hernach bey der pallhauß thier, gleich wie ich in das pallhauß hinein tretten wolte, und sagte zu mir, mit disen formalien, gehen sie mit hinauß, auß was instinctu oder mandato weis ich nicht, ich andworttete ihme aber, ich mische mich in dise händel nichts, sie gehen mich nichts an. Zum anderten bin ich vor kleinen secundanten begehret worden, es gehet mich nichts an, ich weiß nichts darumben, sechen sie gleichwoll wie sie es von einander bringen, und den handl hinterstellig machen, weillen sie die posten hin und her getragen haben (StLA, LR 416, H. 1, 79r–v).

48 Dißes ist alles was ich zu sagen weis, und wuste nichts mehrers zu sagen, wan ich auch noch hundert mall solte befraget werden (StLA, LR 416, H. 1, 81r).

49 Čast in pravica (zadoščenje) sta bili osrednje gonilo maščevanja in reševanja sporov nasploh. Resnica v sodnih postopkih tedaj ni bila tako pomembna, bistven je bil ugled in ohranitev tega (Carroll, 2016, 121–124; Cavina, 2016, 581).

vedno uporabljena ista vrsta (hladnega) orožja in enaka oprava, enako pa je bilo tudi število mož na obeh straneh (Billacois, 1990, 5).

Franc Jožef grof Herberstein je bil dan po smrti obduciran, s čimer nas seznanita pričevanji brivskega pomočnika Wagnerja in cesarskega kužnega zdravnika dr. Pruggmayrja.

Brivski pomočnik Peter Sigmund Wagner, sicer zaposlen pri vdovi Weber, je pričal 4. januarja tega leta v Gradcu. Po odloku komisije je 3. januarja med 19. in 20. uro opravil obdukcijo⁵⁰ pokojnika.⁵¹ Potekala je vpričo Petra Antona Ceronija, namestnika prokuratorja notranjeavstrijske dvorne komore, Ferdinanda Wirtha, tajnika notranjeavstrijske vlade, in doktorja medicine Lovrenca Mayrja. Wagner je pri obdukciji ugotovil, da je bil pokojnik zaboden z ostrim ozkim orožjem ali spado (*mit einem subtilen schmahlen waffen oder degen*). Vbod je bil zadan v levo stran trupa med četrtem in petim rebrom navzgor (*zwischen der vierten und fünfften rippen ascendendo gestochen worden*), pri čemer je predril levo pljučno krilo in arterijo. Povzročil je hudo krvavenje in zlivanje krvi v prsno votlino ali votlino prsnega koša, kar je pripeljalo do smrti zaradi takojšnje zadušitve (*geschwindte suffocation und erstickung*) s krvjo (StLA, LR 416, H. 1, 73r).

Istega dne, 4. januarja, je pričevanje izdal cesarski kužni zdravnik dr. Martin Maksimilijan Pruggmayr.⁵² Glede obdukcije pokojnega grofa Herbersteina je bil bolj natančen: potekala je 3. januarja ob 19.30. Tudi on je pokojnika imel za 25-letnega Karla Jožefa in ga je v pričevanju navedel kot štajerskega prisednika. Njegovo poročilo je praktično identično Wagnerjevemu. Smrtni vbod ali zamah je bil zadan na levi strani trupa dva prsta pod prsmi in je predril pljuča, s čimer je takoj prišlo do zadušitve. V prsni votlini je našel za več kot maseljc zakrknjene krvi (StLA, LR 416, H. 1, 71r).⁵³

EPILOG

Pokojni grof Herberstein je bil, tako kot njegova starša in sorojenci, pokopan pri graških jezuitih. Za univerzalno dedinjo je oporočno imenoval starejšo sestro Marijo Barbaro, ki se je za dedinjo uradno razglasila 4. februarja 1713

50 Obdukcije so do srede 16. stoletja navadno opravljali priučeni brivci. Profesor kirurgije Andrej Vesalius (1514–1564) je leta 1543 z znamenitim delom *De humani corporis fabrica* anatomijo povzdignil v znanost ter poznejši temelj šolske in znanstvene medicine. Njegovo delo je več kot dve stoletji veljalo za učbenik funkcionalne anatomije in praktične zdravniške dejavnosti ter je močno vplivalo na zdravnike, ki so do tedaj podcenjevali ročno delo (Borisov, 1985, 138–140).

51 Wagner je pokojnika v poročilu označil za 25-letnega Karla [sic!] Jožefa grofa Herbersteina (StLA, LR 416, H. 1, 73r).

52 Prvotno je v uvodu zapisal, da je pričevanje izdal na pobudo odloka Jurija Ferdinanda grofa Falbenhaupta, notranjeavstrijskega deželnega namestnika, vendar je njegovo ime prečrtal in ga nadomestil s preiskovalno komisijo (*ainer löblichen inquisitions gummision*) (StLA, LR 416, H. 1, 71r).

53 [M]ehr alß ein maß verstokhtes gebliet in cavitate pectoris gefunden worden ist (prav tam). Maseljc je znašal okoli 3,5 decilitra (SSKJ, 2014, 763).

(StLA, LR 403, H. 2, 175r). Sodni proces proti grofu Rechbergu se je formalno zaključil 23. septembra tega leta. Tedaj je njegov sekundant Filip grof Lodron za sodelovanje pri uboju grofa Herbersteina ob plačilu jamstva, da ne bo pobegnil, prejel varno spremstvo (*salva conductus*) in zaščito, da se je lahko zagovarjal s prostosti.⁵⁴ Olajševalne okoliščine so zanj pomenile sodišču poslana pisna izjava ali spomenica, poročilo in atest svétnikov (*geraichte memorial, dan hierüber in sachen erstattete bericht und rät[liche] guettachten*). Cesarska in kraljeva odločba je bila v Gradcu potrjena dan pozneje, grofu Lodronu pa sporočena po 30. septembru (StLA, LR 416, H. 1, 1v, 2v). Za grofa Lodrona je znano, da je umrl do 5. maja 1718, ko je bil pokopan v veliko kripto graške cerkve sv. Krvi (Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 586). Razplet naše zgodbe ni zadovoljiv, saj ne vemo, kakšna je bila razsodba grofu Rechbergu. Iz odgovora grofa Attemsa je razvidno, da grofov Lodrona in Rechberga po dvoboju ni bilo več videti. Čeravno je bil kazenski izgon v teh primerih dosojen zelo redko, pa so storilci navadno sami zapustili dvor, mesto ali kraljestvo. Prostovoljni samoizgon storilca, najpogosteje na njegovo posestvo,⁵⁵ je v praksi pomenil odpoved vsem funkcijam in pravicam ter je predstavljal demonstracijo skromnosti v času, ko je čakal na pomilostitev ali oprostitev. Takšno izgnanstvo je bilo samokaznovanje oziroma samoponižanje, ki je prekinilo njegovo kariero, mrežo znancev in ga za daljše obdobje (lahko tudi za več let) oddaljilo od domačega okolja (Billacois, 1990, 109, 161).⁵⁶ Za grofa Rechberga umik ni bil tako tragičen, saj je že drugače deloval na Bavarskem. Morda ga je zaščutil vpliv bavarskega volilnega

-
- 54 [D]em supplicierenden herrn grafen von Lodron ein gewöhnlicher *salvus conductus gegen præstierung einer annehmlichen caution de non fugiendo außgeförtiget werde* (StLA, LR 416, H. 1, 2r–v). O varnem spremstvu ali zagotovitvi varnosti (*salvus conductus*) prim. Vilfan, 1995, 87; Oman, 2016, 83–84. Varno spremstvo je bilo navadno odobreno tistim, ki so že dobili priložnost za pomiritev s svojimi nasprotniki ali sodiščem (Oman, 2016, 84), hkrati pa je osumljencem za uboj v sodnem postopku zagotavljal zaščito pred obteževalnimi okoliščinami (Povolo, 2015, 217). Na Štajerskem je varno spremstvo veljalo največ tri mesece, da je prejemnik lahko pripravil svojo obrambo na sodišču (Oman, 2018, 371).
- 55 Storilci so se pogosto pridružili cesarski ali kraljevi vojski, saj sta jim izkazana zvestoba vladarju in služenje monarhiji omogočila, da so prej dobili vladarjevo pomilostitveno pismo. Nekateri drugi so odšli na romanje v Rim, v upanju, da bodo v zameno za kakšno dejanje pokore dobili papeško oprostitveno pismo (Carroll, 2006, 128).
- 56 Odlok cesarja Leopolda zoper dvoboje v habsburških deželah, izdan 28. septembra 1666 in ponovno (vsaj) še leta 1682, je tako za dvobojevalce kot sekundante predvidel smrt z mečem (*durch das Schwerdt vom Leben zum Todt hingerichtet werden*). V primeru, da se je udeleženec dvoboja umaknil iz dežele ali se ni zglasil na zaslišanje, je bila predvidena deželnoknežja zaplemba njegove posesti, dokler se ni predal oblastem in poravnal z nasprotno stranko. Za prebežnika brez posesti je odlok predvidel t. i. državni preklic ali izobčenje (*Banno*), v posebnih primerih pa pranger (Quarient und Raal, 1704, 285–288; Ludwig, 2016, 77). Na tem mestu ni odveč ponoviti, da se hude sankcije na splošno niso izvajale in da je storilec, če je že bil pripeljan pred sodišče, skoraj vedno dobil vladarjevo pomilostitveno pismo. Smrtna kazen je bila v sodni praksi izreden dogodek, sodni postopek zoper dvobojevalce – tudi v primeru uboja – izjema in odsotnost sodnega postopka pravilo (Carroll, 2006, 214–215; Ludwig, 2016, 281; Billacois, 1990, 80, 109, 179).

kneza. Bil je tudi že star; umrl je dobri dve leti pozneje, 3. maja 1715, v starosti 69 let (Rechberg, 2021).

Za formalno poravnavo v primeru dvobojev je bilo pristojno deželno ali ograjno sodišče. Najvišjo raven je pri poravnavi predstavljal tajni svet, kjer je vladar v spore med svojimi pomembnejšimi podaniki posegal osebno (prim. Carroll, 2006, 223). Storilec je moral sodišču v zameno za ratifikacijo pomilostitve zagotovo plačati globo, poskrbeti za plačilo maš in morda opraviti še katero drugo pokoro (kupiti mašna oblačila, cerkveno opremo, dati za miloščino ipd.), včasih postaviti znamenje v spomin na žrtev, pokojnikovi družini pa izplačati primerno odškodnino, tj. krvnino (Oman, 2019, 705; Oman, 2016, 66; Billacois, 1990, 110). Dejansko poravnavo oziroma sklenitev miru med družinama pa je zagotovo demonstrirala še neka simbolna gesta (Darovec, 2018, 458–459).⁵⁷ Sprava s sovražnikom ali z njegovo družino je za krivca pomenila prvi korak, da je bil ponovno deležen vladarjeve milosti (Carroll, 2006, 230). Da so Herbersteini zahtevali ustrezno satisfakcijo, se razbere že iz pisma pokojnikove mačehe in sestre. Ne gre pozabiti, da so bili Herbersteini v glavnem mestu dežele Štajerske močno vpeti v njegove tokove in so predstavljali eno najpomembnejših štajerskih rodbin tega časa. V Gradcu so njene različne (stranske) rodbinske veje v tem obdobju posedovale več hiš: hišo znotraj Pavlovih vrat (v neposredni bližini Karmeliterplatz, kjer je prišlo do dvoboja), ki je spadala v okvir fidejkomisa glavne veje na Herbersteinu, svobodno hišo na (zelo verjetno) današnji Bürgergasse 6 in hišo na Herrengasse, v lasti pusterwaldske veje, ter vsaj še eno svobodno hišo na Herrengasse, v lasti mlajše stranske veje glavne veje na Herbersteinu.⁵⁸ Upoštevati moramo tudi podatek, da je rodbina Herberstein samo poltretje leto pred ubojem Franca Jožefa dosegla enega svojih vrhuncev, ko je celotna rodbina dobila državno grofovstvo.⁵⁹ Posledično so Herbersteini

57 Storilec oziroma njegova stran se je morala sovražnikovi ali užaljeni strani v znak zadoščenja pokloniti z gestami ponižanja in prošnjami za oprostitev. Po sprejemu oprostite je sledila prisega o prijateljstvu, zatem pa so v znak trajnega miru med sprtima stranema sledili rokovanje, objem ali poljub (Darovec, 2018, 458–459).

58 StLA, LR 401, H. 2, 239r; StLA, LR 404, H. 3, 262r–v; Grahornik, 2021, 78, 110–112, 289, 293.

59 V državne grofe so bili ob Janezu Maksimilijanu IV. (1687–1716) iz glavne veje na Herbersteinu, njegovih stricih Janezu Ferdinandu ml. (1663–1721) in Janezu Ernestu (1671–1726) ter bratrancu Janezu Karlu (1698–1740; sin leta 1709 umrlega Janeza Ota) povzdignjeni še Leopold (1655–1727) iz viltuške veje, Janez Friderik Erdman (1658–1712) z bratom Janezom Leopoldom Erdmanom (1659–1729) iz šlezijске veje, Karel Leopold (1659–1726) in njegov brat Ferdinand Hanibal (1662–1712) s Pusterwalda, Vencelj Eberhard (1671–1729) iz spodnje-avstrijske veje Matzen ter Karel Friderik (1675–1739) in Janez Adolf Friderik (1690–1719) iz hrastovške veje. Vsi so lahko izkazali štiri grofovске prednike po očetovi in materini strani. Celoten naziv posameznega člana se je glasil: državni grof Herberstein(a), baron Neuberga in Hrastovca, gospod Lankowitza, dedni komornik in dedni stolnik na Koroškem. Poleg tega jim je pripadel častni naziv »visoko- in blagorodni«. Državno grofovstvo jim je bilo podeljeno z diplomom, izdano 30. julija 1710 na Dunaju (OeStA, AVA Adel, RAA 180.35, Herberstein, državno grofovstvo, Dunaj, 30. VII. 1710, 1–15, zlasti 3v–6r, 12r).

kot višje rangirani in bolje povezani oziroma vplivni lažje dosegli primerno zadoščenje.

Sestra pokojnega, Marija Barbara grofica Herberstein, je postala dedinja premoženja neporočenega mlajšega brata. Umrla je tri leta pozneje in bila 28. marca 1716 pokopana pri graških jezuitih. Mačeha Marija Regina je umrla 13. decembra 1718 in bila prav tako pokopana pri graških jezuitih (Graz-Hl. Blut, MMK 1705–1722, 503, 623). S smrtjo Franca Jožefa je starejša podveja prve stranske hrastovške veje izumrla v moški liniji, s smrtjo njegove sestre pa tudi v celoti. Premožnje je v skladu s herbersteinsko družinsko politiko verjetno dedovala mlajša podveja te hrastovške veje, ki je od druge polovice 17. stoletja delovala na Koroškem (blizu Volšperka) in na Muti (Grahornik, 2021, 246–250).

A TRAGIC START TO A NEW YEAR: THE DEATH OF FRANZ JOSEPH
COUNT HERBERSTEIN IN A DUEL ON 2 JANUARY 1713*Matjaž GRAHORNIK*

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Milko Kos Historical Institute,

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: matjaz.grahornik@zrc-sazu.si

This article attempts to reconstruct the cause, the unfolding and the aftermath of the duel between two representatives of high nobility, Franz Joseph Count Herberstein and Franz Albrecht Count Rechberg, that took place at the beginning of 1713. On 2 January of that year, the then 24-year-old Count Herberstein engaged in a duel with a much older, probably 67-year-old, chamberlain of the Prince-elector of Bavaria. The two met the previous evening in the gaming and billiard salon at the Ballhaus in Graz, where the older count paid a compliment to his younger counterpart. The fact that the compliment was neither acknowledged nor returned by Count Herberstein annoyed him. After a short verbal »duel« and especially after the explanation by Dr. Menradt, who was in attendance, that Count Herberstein is suffering from hypochondria, Count Rechberg calmed down – or so it seemed. During the night he may have nonetheless decided that he cannot swallow his pride so easily. We can draw this conclusion because the next morning he returned to the Ballhaus accompanied by two acquaintances or »reinforcements«, Count Fugger, apparently a member of the entourage of the Prince-elector of Bavaria, and the local Count Philipp Lodron. From the testimony of Count Wurmbbrand, we can draw a conclusion that the three were waiting specifically for Count Herberstein in one of the rooms. Franz Dismas Count Attems was at the time present in a different room in the building in the company of Franz Joseph Count Herberstein and possibly others. When at around 11 AM the three led by Count Rechberg entered the room, Herberstein took one of the smallswords lying there on the table. Count Attems testified that he took the smallsword even before they entered the room, but that seems less likely. Herberstein most likely saw the arrival of Rechberg, with two companions, no less, as a provocation and the second meeting of the counts resulted in a duel. The duel can be reconstructed quite accurately because of the preserved historical sources, mainly a sizable folder in the Landrecht fond of the Styrian Provincial Archives. Count Rechberg could rely on Count Philipp Lodron as his second. Count Herberstein wanted Franz Dismas Count Attems to be his second and did send a footman for him, but Attems did not oblige his request. According to the documents included in the judicial trial, it seems that Herberstein's second was the Nob. Franz Anton Hasberg. The duel took place at the Karmeliterplatz. The square was named after the Carmelite monastery where today are the premises of the Styrian Provincial Archives. The two counts duelled in the square after 11 AM. Rechberg (or possibly Lodron, his second) stabbed the young Herberstein with the smallsword in the left side of his torso. Bleeding, he was carried back to the

Ballhaus, where he died sometime before 11.45 AM, after receiving last rites. The next day the autopsy showed that he was stabbed at an upward angle between the fourth and fifth rib. The stab punctured his left lung and the artery, causing severe bleeding and pooling of the blood in the chest cavity, leading to death by choking on his own blood. He was buried in the family crypt at the Jesuit cemetery in Graz on 4 January. As a high-ranking and extremely influential Styrian noble family, the Herbersteins were probably in a position to obtain appropriate satisfaction with relative ease. When a duel ended tragically, the killer retreated to his estate, in most cases voluntarily. In practice, the retreat served as self-punishment (or self-humiliation) and constituted relinquishment of all his functions and rights while awaiting pardon. In the case of Count Rechberg, the retreat was not particularly tragic, as he operated in Bavaria. He was possibly additionally protected due to the influence of the Prince-elector of Bavaria, as he was his chamberlain. He died a little over two years after the duel. In exchange for the ratification of the pardoning letter, he certainly had to pay a fine to the judicial court as well as for masses and possibly also do some other kind of penance to commemorate the victim. To the family of the victim, he surely had to pay appropriate reparations, i.e. blood money. About his second, Count Philipp Lodron, it is known that for participation in the killing of Count Herberstein he received safe conduct (salvus conductus) and, in order to be able to remain free during the trial, had to pay a security fee to prove he had no intention of fleeing. Count Lodron died in 1718. The death of Franz Joseph Count Herberstein was particularly tragic for the family, as it meant the end of the older sub-branch of the first Hrastovec family side-branch on the male side. His estate was inherited by his only living sibling, his sister Maria Barbara. With her death three years later the aforementioned family branch died out completely.

Keywords: duel, homicide, Franz Joseph Count Herberstein, Franz Albrecht Count Rechberg, 1713, Graz

VIRI IN LITERATURA

Andritsch, Johann (ur.) (1987): Die Matrikeln der Universität Graz, Band 3: 1663–1710. Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstalt.

Ballhaus (2021) – <https://de.wikipedia.org/wiki/Ballhaus> (zadnji dostop: 2021-01-11).

Billacois, François (1990): The duel. Its Rise and Fall in Early Modern France. New Haven & London, Yale University Press.

Borisov, Peter (1985): Zgodovina medicine. Poskus sinteze medicinske misli. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Borsetto, Luciana & Tilen Glavina (2013): Cenni sull'umanista Girolamo Muzio Giustinopolitano / O humanistu Girolamu Muziu iz Justinopolisa. V: Štoka, Peter (ur.): Hieronimo Mutio Iustinopolitano: Egloghe (Giolito, in Vinegia 1550), Le Vergeriane (Giolito, in Vinegia 1550), Operette morali (Giolito, in Vinegia 1550), Le battaglie (Dusinelli, in Vinegia 1582), Il duello (Compagnia de gli Uniti, in Venetia 1585), Lettere (Sermartelli, in Firenze 1590). Bibliotheca Iustinopolitana n. 3. Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 57–78.

Brockhaus (1856): Kleineres Brockhaus'sches Conversations-Lexikon für den Handgebrauch, Band 4: Oriani bis Zytomierz. Leipzig, F. A. Brockhaus.

Burg Hohenrechberg (2021) – https://de.wikipedia.org/wiki/Burg_Hohenrechberg (zadnji dostop: 2021-01-11).

Carroll, Stuart (2006): Blood and Violence in Early Modern France. Oxford, University Press.

Carroll, Stuart (2016): Revenge and Reconciliation in Early Modern Italy. Past and Present, 233, 101–142.

Carroll, Stuart (2017): Das Duell im Alten Reich: Transformation und Variationen frühneuzeitlicher Ehrkonflikte. By Ulrike Ludwig. German History, 35, 1, 132–134.

Cavina, Marco (2016): Science of Duel and Science of Honour in the Modern Age: The Construction of a New Science between Customs, Jurisprudence, Literature and Philosophy. V: Jacquet, Daniel, Verelst, Karin & Timothy Dawson (ur.): Late Medieval and Early Modern Fight Books. Leiden & Boston, Brill, 571–593.

Chisholm, Hugh (ur.) (1911): Rechberg-Rothenlöwen, Johann Bernhard, Count. V: The encyclopædia Britannica. A dictionary of arts, sciences, literature and general information. Eleventh edition, volume 22: Poll–Reeves. Cambridge, Cambridge University Press, 952–953.

Darovec, Darko (2016): Turpiter interfectus. The Seigneurs of Momiano and Pietrapelosa in the Customary System of Conflict Resolution in Thirteenth-century Istria. Acta Histriae, 24, 1, 1–42.

Darovec, Darko (2017): Blood Feud as Gift Exchange: The Ritual of Humiliation in the Customary System of Conflict Resolution. Acta Histriae, 25, 1, 57–96.

Darovec, Darko (2018): Fajda med običajem in sodnim procesom. Primer krvnega maščevanja v Kopru leta 1686. Annales, Series Historia et Sociologia, 28, 3, 451–476.

Darovec, Darko, Ergaver, Angelika & Žiga Oman (2017): The Language of Vengeance: A Glossary of Enmity and Peace. *Acta Histriae*, 25, 2, 393–432.

Ebner, Herwig (1967): Burgen und Schlösser. Graz, Leibnitz, West Steiermark. Wien, Birken.

Engle, Robert (2011): Durch elf Tore kam man einst ins alte Graz. *Kleine Zeitung, Steiermarkausgabe (podlistek Damals in Graz)*, 16, 10, 34–35.

Engle, Robert (2021): Im Ballhaus spielte man Tennis. https://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Damals_in_der_Steiermark/Im_Ballhaus (zadnji dostop: 2021-01-12).

Frank, Karl Friedrich von (1973): Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823, 4. Band (O–Sh). Schloss Senftenegg, Selbstverlag.

Frevert, Ute (1991): Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft. München, C. H. Beck.

Gillmeister, Heiner (2008a): Der Topspin taugte nichts im alten *Jeu de la Paume*: das Tennisspiel in drei Jahrhunderten (1500–1800). V: Mallinckrodt, Rebekka von (ur.): *Bewegtes Leben. Körpertechniken in der Frühen Neuzeit. Ausstellungskataloge der Herzog August Bibliothek*, Band 89. Wiesbaden, Harrasowitz Verlag, 205–230.

Gillmeister, Heiner (2008b): Das *Jeu de la Paume*. V: Mallinckrodt, Rebekka von (ur.): *Bewegtes Leben. Körpertechniken in der Frühen Neuzeit. Ausstellungskataloge der Herzog August Bibliothek*, Band 89. Wiesbaden, Harrasowitz Verlag, 352–365.

Glavina, Tilen (2013): »Koprčan« Girolamo Muzio: pisma o renesančnem humanizmu. *Acta Histriae* 21, 2, 15–38.

Grahornik, Matjaž (2017): The Territory on the Right Bank of the Drava Between Maribor and Ptuj in Miscellaneous Sources from the 17th and 18th Century. *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 13, 25–35.

Grahornik, Matjaž (2021): Genealogija rodbine Herberstein s posebnim podarkom na spodnještajerskih vejah (doktorska disertacija). Maribor, Univerza v Mariboru.

Graz-Hl. Blut, MMK – Mrliške matične knjige (MMK) župnije Graz-Hl. Blut, <https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/graz-seckau/graz-hl-blut/> (zadnji dostop: 2021-01-10).

Graz-Hl. Blut, PMK – Poročne matične knjige (PMK) župnije Graz-Hl. Blut, <https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/graz-seckau/graz-hl-blut/> (zadnji dostop: 2021-01-10).

Graz-Hl. Blut, RMK – Krstne oziroma rojstne matične knjige (RMK) župnije Graz-Hl. Blut, <https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/graz-seckau/graz-hl-blut/> (zadnji dostop: 2021-01-10).

Hartmann, Gerhard (2008): Die Kaiser des Heiligen Römischen Reiches. Wiesbaden, Marix Verlag.

Henry de Saint Didier (2021) – https://www.wiktenauer.com/wiki/Henry_de_Saint_Didier (zadnji dostop: 2021-05-11).

Hohenrechberg (2021) – <https://www.alleburgen.de/bd.php?id=11524> (zadnji dostop: 2021-01-11).

Ilwof, Franz (1907): Rechberg, Johann Bernhard. V: Allgemeine Deutsche Biographie, Band 53. Leipzig, Duncker & Humblot, 233–246.

Jansen, Max (2013): Die Anfänge der Fugger. Bremen, BoD.

Kokole, Metoda (2015): Glasbeni utrinki s potovanja štajerskega plemiča po Evropi 18. stoletja. Muzikološki zbornik, 51, 1, 57–79.

Kubinzky, Karl Albrecht & Astrid M. Wentner (1996): Grazer Straßennamen. Herkunft und Bedeutung. Graz, Leykam.

Low, Jennifer A. (2003): Manhood and the duel: masculinity in early modern drama and culture. New York & Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Ludwig, Ulrike (2016): Das Duell im Alten Reich: Transformation und Variationen frühneuzeitlicher Ehrkonflikte. Berlin, Duncker & Humblot.

Ludwig, Ulrike, Krug-Richter, Barbara & Gerd Schwerhoff (ur.) (2012): Das Duell. Ehrenkämpfe vom Mittelalter bis zur Moderne. Konflikte und Kultur – Historische Perspektiven 23. Konstanz, UVK Verlagsgesellschaft.

Merian, Matthaeus (1649): Topographia Provinciarum Austriacarum. Frankfurt am Mayn. Ponatis faksimila iz leta 2005 v Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken.

Muzio, Girolamo (1585): Il duello del Mutio Iustinopolitano, con le risposte cavalleresche. Venetia, La compagnia de gli Uniti.

Naschenweng, Hannes P. (2020a): Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Ein genealogisches Kompendium. Band I: Abele bis Juritsch. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 43/1. Graz, Steiermärkisches Landesarchiv.

Naschenweng, Hannes Peter (2020b): Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Ein genealogisches Kompendium. Band II: Lachawitz bis Zwickl. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 43/2. Graz, Steiermärkisches Landesarchiv.

OeStA, AVA – Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsarchiv (Adel), Reichsadelsakten (RAA), 180.35 Herberstein, Reichsgrafentstand, Wien, 30. VII. 1710, 1–15.

Oman, Žiga (2016): Will auss der Vnordnung nit Schreiten: A Case of Fehde from 17th Century Styria. Acta Histriae, 24, 1, 63–100.

Oman, Žiga (2018): Maščevanje kot pravni običaj sistema reševanja sporov na Slovenskem v zgodnjem novem veku (doktorska disertacija). Maribor, Univerza v Mariboru.

Oman, Žiga & Darko Darovec (2018): In landt hochverbotten – sovražnosti med plemstvom v 17. stoletju na Štajerskem, Kranjskem ter v Istri ali o reševanju sporov med običajem maščevanja in novoveškimi kazenskimi pravom. Studia Historica Slovenica, 18, 1, 83–120.

Oman, Žiga (2019): Enmities and Peacemaking among Upper Carniolan Peasants in Early Modernity. Acta Histriae, 27, 4, 673–712.

Peltonen, Markku (2003): *The Duel in Early Modern England. Civility, Politeness and Honour. Ideas in Context 65.* Cambridge, University Press.

PMPO – Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Inventarna številka G 164 g, Jacob Bruynel, Josef Bartholomey Breni in drugi: Rodovnik rodbine Herberstein, 12 bakrorezov (genealoško deblo rodbine Herberstein iz začetka 20. stoletja).

Povolo, Claudio (2015): *Feud and Vendetta: Customs and Trial Rites in Medieval and Modern Europe: A Legal-Anthropological Approach.* Acta Histriae, 23, 2, 195–244.

Preinfalk, Miha (2020): *The Travelling Gentleman Count Ignaz Maria Attems the Younger: His Ancestors and Descendants in the Slovenska Bistrica Branch of the Attems Family.* V: Kokole, Metoda & Gabriele Haug-Moritz (ur.), *The Letters of Count Ignaz Maria von Attems-Heiligenkreuz to his Father (1734–1738).* Ljubljana, Založba ZRC.

Quarient und Raal, Franz Anton von (ur.) (1704): *Codicis Austriaci ordine alphabetico compilati pars prima. Das ist: Eigentlicher Begriff und Inhalt Aller Unter deß Durchleucht'gisten Ertz-Hauses zu Oesterreich [etc.].* Wien, Leopold Voigt.

Radovanovič, Sašo & Polona Vidmar (2002): *Starše, 31. maj 1677.* Maribor, Kapital.

Rechberg (2021) – *Franz Albrecht Graf von Rechberg*, <https://www.geni.com/people/Franz-Albrecht-Graf-von-Rechberg/6000000070655701120> (zadnji dostop: 2021-01-10).

Rechberg (Adelsgeschlecht) (2021) – [https://de.wikipedia.org/wiki/Rechberg_\(Adelsgeschlecht\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Rechberg_(Adelsgeschlecht)) (zadnji dostop: 2021-1-20).

Rechberg und Rothenlöwen (2021) – *Johann Bernhard von Rechberg und Rothenlöwen*, https://en.wikipedia.org/wiki/Count_Johann_Bernhard_von_Rechberg_und_Rothenlöwen (zadnji dostop: 2021-01-11).

Rieckenberg, Hans Jürgen (1961): *Fugger, Grafen. V: Stolberg-Wernigerode, Otto, Körner, Hans, Leber, Marianne, Monath, Wolfgang, Otto, Mechtild, Petzsch, Christoph, Rieckenberg, Hans Jürgen & Grete Ronge (ur.): Neue Deutsche Biographie, Band 5: Falck–Fyner.* Berlin, Duncker & Humblot, 707–708.

Schwerhoff, Gerd (2013): *Early Modern Violence and the Honour Code: From Social Integration to Social Distinction? Crime, Histoire & Sociétés = Crime, History & Societies*, 17, 2, 26–46.

Small sword (2021) – https://en.wikipedia.org/wiki/Small_sword (zadnji dostop: 2021-02-25).

Spanne (2021) – [https://de.wikipedia.org/wiki/Spanne_\(Längenmaß\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Spanne_(Längenmaß)) (zadnji dostop: 2021-01-11).

SSKJ, 2014 – *Slovar slovenskega knjižnega jezika.* Ljubljana, Cankarjeva založba.

StLA, Beratung – *Katalog Herberstein. Katalog H/3 – Stammtafeln der einzelnen Linien des Stammbaumes der Familie Herberstein.* Bearbeitet von Herbert Graf Herberstein, 1933.

StLA, LR – Steiermärkisches Landesarchiv, Landschaftliches Archiv (LA), Gruppe XIII, Landrecht (LR), Karton 403 in 416 (Herberstein).

Strobel, Richard (2005): Die Burgruine Hohenrechberg, Stadt Schwäbisch Gmünd. Burgen und Schlösser, 46, 3, 162–172.

Štoka, Peter & Ljuba Vrabec (2013): Muziove knjige v zbirki Rara in beneško tiskarstvo v 16. stoletju / I libri del Muzio nella raccolta Rara e la tipografia veneziana del Cinquecento. V: Štoka, Peter (ur.): Hieronimo Mutio Iustinopolitano: Egloghe (Giolito, in Vinegia 1550), Le Vergeriane (Giolito, in Vinegia 1550), Operette morali (Giolito, in Vinegia 1550), Le battaglie (Dusinelli, in Vinegia 1582), Il duello (Compagnia de gli Uniti, in Venetia 1585), Lettere (Sermartelli, in Firenze 1590). Bibliotheca Iustinopolitana 3. Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 11–56.

Urbanitsch, Peter (2003): Rechberg und Rothenlöwen, Bernhard Graf von. V: Neue Deutsche Biographie, Band 21: Pütter–Rohlf. Berlin, Duncker & Humblot, 230–231.

Vaupel, Bettina (2014): Vorteil: Herzog! Die vergessene Geschichte der Ballhäuser. Monumente, 24, 1, 66–73.

Vilfan, Sergij (1995): Obljuba varnosti in njen prelom od dogodka do krajevnega izročila. Traditiones, 24, 1, 85–94.

Wißgrill, Franz Karl (1800): Schauplatz des Landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten, Band 4. Wien, Johann Karl Schuender.

Zasebni arhiv Herberstein, Hanns Christoph. Lannach, Avstrija.

Zasebni arhiv Preinfalk, Miha. Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Ljubljana, Slovenija.